

TÖRTÉNELEM ~ NÉPELET ~ NÉPHAGYOMÁNY

ÖRÖKSÉGÜNK

VII. évfolyam (2013) 1. szám

„Farsangoljunk egy hetet, míg elűzzük a telet”

Farsangi mulatságok egykor és ma Lövétén

A Kis-Homoród menti székely falu, Lövete életében mindig fontos szerepet játszott a jeles napok annak rendje-módja szerinti megünneplése. Ilyen volt karácsony és húsvét között gazdag szokáshagyományával a farsang, „fásáng”. Visszatekintve őseink életvitelére, ebben az időszakban minden vasárnap rendeztek tánmulatságokat a házaknál, a községi kocsmában, majd az 1930-as évek elején felépült Népházban. Az is ismert a lövétei nép életéből, hogy amit elkezdett, azt végig is csinálta, a befejezést még meg is tetézve, ahogyan mondani szokás: „legyen annak teteje”. Így a farsang utolsó hetén még több mulatságot rendeztek. Ezt az időszakot „húshagyatnak” vagy farsang farkának nevezték. A vigadozás kövércsütörtökön kezdődött egy péntek reggelig tartó bállal. Ezen a bálon kipróbálták, hogy „lám, milyen mozsikásokat” fogadtak a légenybírók. Pénteken nem volt tánc, hiszen a péntek heti böjti nap volt a katolikus nagyközségben. Húshagyó szombaton, a farsangi időszak utolsó szombatján tartották a házasemberek bálját, amelyet kidobolt a falu dobosa, de a bál délutánján a helyi rezesbanda is végigvonult a falun „nagy zenebonával, bándaszóval”. A fiatalság húshagyó vasárnaptól húshagyókeddig szinte folyamatosan mulatott, a bállok reggelig tartottak, ahogyan a mulatozók mondták: „amíg a kakas nem megy ki a ganéra, nem megyünk haza”, de délután két-három órakor újra beállt a bál. Húshagyókedden felvonultak a fiatalok miséjére, majd a mise után bevonultak a papilakra és onnan a község házára, hogy köszöntsék a falu elöljáróit. Abban az időszakban elmaradhatatlan volt a maskurázás, álarcoskodás, amely először csak a „cukkokban”, vagyis a fonókban volt jelen, majd miután a falu fiatalsága azonos helyre, a Népházba kezdett mulatni járni, lassan kialakult a maszkabál.

Lövétén a farsangzás az idén is kövércsütörtökön kezdődött a maszkabállal, amelyre közel 70 személy öltözött fel maskurának. Természetesen, ahogyan változott a világ, úgy változtak a maskurázás szokásai is. Régen a nép életéből merítettek ötleteket (kaszások, takarók, állatok megjelenítése, lakodalmas menet, „cukkos nép”, ördögök, bányászok, kovácsok stb.), de a mostani maszkabálban megjelentek a régi dolgok mellett a modern időkre, a jelenre emlékeztető álarcosok is. Kövércsütörtök körül a helyi tanterület és a szülők az óvodásoknak, iskolásoknak is szervezett maszkabált.

Húshagyó szombaton családiasan berendezett terem várta a házasembereket a „nőseember bálba”, ahová éjfél körül a negyven- és ötvenévesek a farsangi időszakban tartott kortársbáljukon bemutatott műsorukat hozták el. Ezek a műsorok mindig nagy elismerésnek örvendenek a bálzók körében. Külön öröm, ha a házasemberek is népviseletben jelennek meg a Népházban.

Húshagyó vasárnap újra megcsodálhattuk az ősi lövétei népviseletet, ezúttal a fiatalok „székelyruhás bál”-jában. Az idén 114 fiatal öltötte magára a népviseletet. Három

csoport előadásában gyönyörködhattunk: a 18 éves nagykorúsítottak, a 25 évesek és a Kákvirág Táncegyüttes lépett színpadra, székely táncokat adva elő.

A húshagyó hétfő jó alkalom volt a felszusszanásra. E napon ugyanis a falu apraja-nagyja a húshagyókeddi méltó farsangzárásra készült. Húshagyókedden két óraker gyülekezéssel kezdődött a vigadalom. A Népházba a lányok bokrétával a kezükben érkeztek. Gyülekeztek a népzeneészek, a rezesbanda és természetesen a szélrózsa minden irányából Lövete népe is, hogy sorfalat álljon a népviseletbe öltözött farsangzáróknak. Háromnegyed háromkor belehasított a levegőbe a fiatalokból álló fúvószenekar indulója, jelezve, hogy „elindult a menet, hosszú magyar menet”. Hosszú sorban vonultak párosával a népviseletes fiatalok (az idén 142 személy), majd a központban, a Piac hídon megtörtént a „szeretős” legények bokrétáinak felvarrása. A rezesbandával az élen a tömeg tovább indult a templom felé. A sor végén az erre az alkalomra „egyesített” népi zenekar haladt (amelynek bármelyik helyi zenész tagja lehet), majd végül a nép. A cél a három óraker kezdődő hálaadó szentmise volt, amelyen László István helybeli plébános az ünnephez méltó prédikáció által szólt a fiatalokhoz.

A szentmise után az ünneplő nép az előbbi sorrendben bevonult a papilakra, ahol az előző évek szokásainak megfelelően önkéntes maskurások mókás jelenetet mutattak be, de nem maradt el az ének, a zene, a tánc és a vendéglátó egyháziak részéről a kínálgatás sem. Ezután felkerekedett az ünneplő sereg s tiszteletét tette a polgármesteri hivatalnál, ahol Lázár Zoltán polgármester köszöntötte a fiatalokat, felhívva figyelmüket a hagyományörzés fontosságára. Miután megürültek a poharak és a pánköval teli kosarak, újra elindult a menet. Az ünneplők a hidakon táncot jártak, majd bevonultak a Népházba, a farsang utolsó báljára, hol mulatozással töltötték a még hátralévő időt. A gyermekek is élőzenére ropták a táncot este kilenc óráig, majd a fiatalok mulattak éjfélig. Éjfélkor véget vetettek a zajos mulatságnak. A bálzóók közösen elénekelték a Székely Himnuszt, majd mindenki az otthonába tért haza, hisz Lövétén mindenki tudja, hogy mi a rend, azaz: hamvazószerda a nagyböjtnek, a húsvétra való felkészülésnek a kezdete, s ettől a naptól kezdve Jézus Krisztus feltámadásának az ünnepéig a katolikus embernek a zajos mulatságoktól illik tartózkodni.

Ha a lövétei ember régi ünnepi szokásait, életvitelét összehasonlítjuk a maival, azt tapasztalhatjuk, hogy a jeles napok megünneplésében a jól kitaposott ösvényről nem lépett le. Elmondhatjuk: Lövete ma is ápolja őseinek hagyományait, felelevenítve és bemutatva az egykori falusi világ legszebb népszokásait: a lakodalmast, a sorozást, a fonót, a farsangzárást. És ezeket a hagyományokat csak közös összefogással, odaadó emberek segítségével lehet ápolni, karöltve a falu vezetőségével. Hála istennek, Lövétén több hagyományörző csoport is van: a Kákvirág Táncegyüttes, a népi zenekar, az Asszonykórus, a férdfidalárda, a fúvószenekar. Tagjai a falu időseitől még sokat tanulhatnak, hiszen ők valóságosan megélték az ünnepekhez kapcsolódó hagyományokat, így hitelesen adhatják át azokat. Ezért is érdemes gyorsan változó világunkban figyelni rájuk!

Lázár Béla

ÖRÖKSÉGÜNK

Történelem. Népelet. Néphagyomány.

VII. évf. (2013) 1. szám

2 Lázár Béla: „Farsangoljunk egy hetet, míg elűzzük a telet” Farsangi mulatságok gyakor és ma Lövétén

Tárgyi örökségünk

4 Gyöngyössy János: Homoródkeményfalva öreg házai II.

7 Kovács Árpád: A barátok temploma

Székelyudvarhelyen (1.)

10 Róth András Lajos: A színes papír történetéből 5. A könyvmetszések színezése

História

13 Zepezsaner Jenő: A kéneső üzlet

14 Bicsok Zoltán: Fondok és gyűjtemények a Román Országos Levéltár csíkszeredai hivatalának kezelésében

17. Az Antal Imre gyűjtemény

Lábjegyzet

17 Róth András Lajos: Tiszta vizet a pohárba!

Forrásközelben

18 Mihály János: Három toronygombirat Homoródmásról

Életutak

21 Napló életemről, 1896. (II. rész) Közreadja Nagy Gyöngyvér.

Népi kultúra

25 Lőrincz Ilona, Lőrincz József: Székelypetki amerikás kivándorlódal

27 Gálfalvi Gábor: Feledésbe merülő mesterségek: a vas megmunkálása

28 Mihálykó Ilona: A pásztorkodásról Márafalván

Jelzések, emlékek, vélemények

30 Biró László: Hagyatékörzés

*A címlapon: Nagy Géza a feleségével és gyermekével (1890?)
Lásd cikkünket a 21. oldalon.*

Médiapartnerek:

UDVARHELYI
Híradó

H
Hargita Kiadó

szabadidőkalauz

ÖRÖKSÉGÜNK: Történelem. Népelet. Néphagyomány.
VII. évfolyam (2013) 1. szám

Megjelenik negyedévente.

Kiadja a Hargita Megyei Hagyományörzési Forrásközpont.

Igazgató: Szöcs Endre.

A Forrásközpont fenntartója: Hargita Megye Tanácsa.

Főszerkesztő: Kolumbán Zsuzsánna.

Szerkesztőbizottság: P. Buzogány Árpád, Mihály János, Miklós Zoltán, Kovács Árpád.

ISSN 2067-7367

© A szerkesztőség előzetes értesítése, beleegyezése nélkül tilos a lapban közölt írásokat újra megjelentetni.

A szerkesztőség címe: Székelyudvarhely, 1918. December 1 utca, 9. szám, II. emelet.

A folyóirat megrendelhető a 0266-214440 (Szöcs Klára) telefonszámon, illetve az megrendeles@oroksegunk.ro e-mail címen. További információk a www.oroksegunk.ro honlapon találhatóak.

Nyomdai munkálatok: Infopress Group Rt., DTP Stúdió

Homoródkeményfalva öreg házai II.

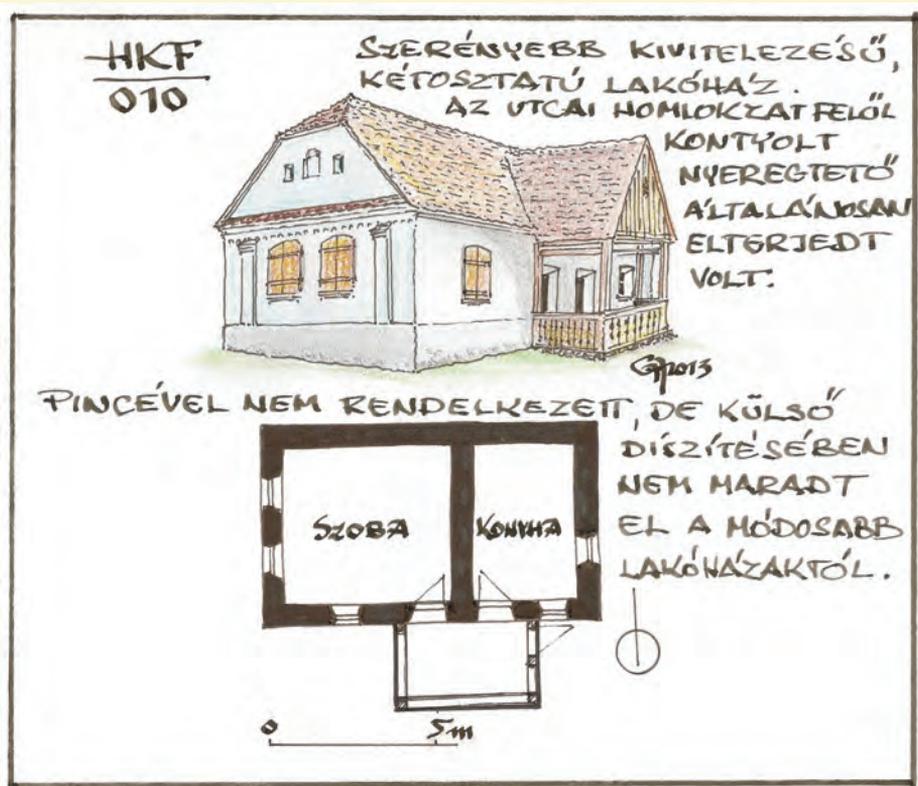
Az Örökségünk 2012. évi első számában megjelent cikkünkben a Homoródkeményfalván még föllelhető, 18-19. századi lakóházakat tekintettük át. Megállapítottuk, hogy ezek tulajdonképpen az egysejtes, korai székelyföldi háztípus alapincézett, késői változatai. Mellettük ma már mindennütt konyhát és pitvart is találunk, ezek azonban utólagos bővítésként épültek. A népnyelv által háznak nevezett egyetlen lakószoba fűtését füstfogóval ellátott nyitott tűzhely biztosította, melyet az alatta lévő pincerészben íves aláfalazás, ritkábban kőből rakott boltív támasztott alá.

Az átmenet házai

Az alcím szándékosan kerüli az átmeneti időszak megnevezését, mivel nem építési kronológiáról van szó, sokkal inkább a megváltozott társadalmi igényekhez igazodó, de még a dualizmus kori lakóházépítési hullámot megelőző építkezési módzatokról, amelyeknek megjelenése, elterjedése eléggé tág időhatárok közé illeszthető.

A 19. század folyamán Erdélyben egyre nagyobb teret nyernek a kétosztatú (szoba, konyha), vagy három helyiséggel (szoba, konyha, pitvar) épült lakóházak. Amint láttuk, Homoród-

*A település távlati képe a bemutatott lakóházak jelzésével.
Készült Silló-Pál Ernő
2008. évi légi felvétele alapján
(jelölés:
HomoródKeményFalva/házszám).
A rajzokat készítette:
Gyöngyössi János.*

keményfalva régebbi, egysejtes házait is ebben a szellemben bővítették.

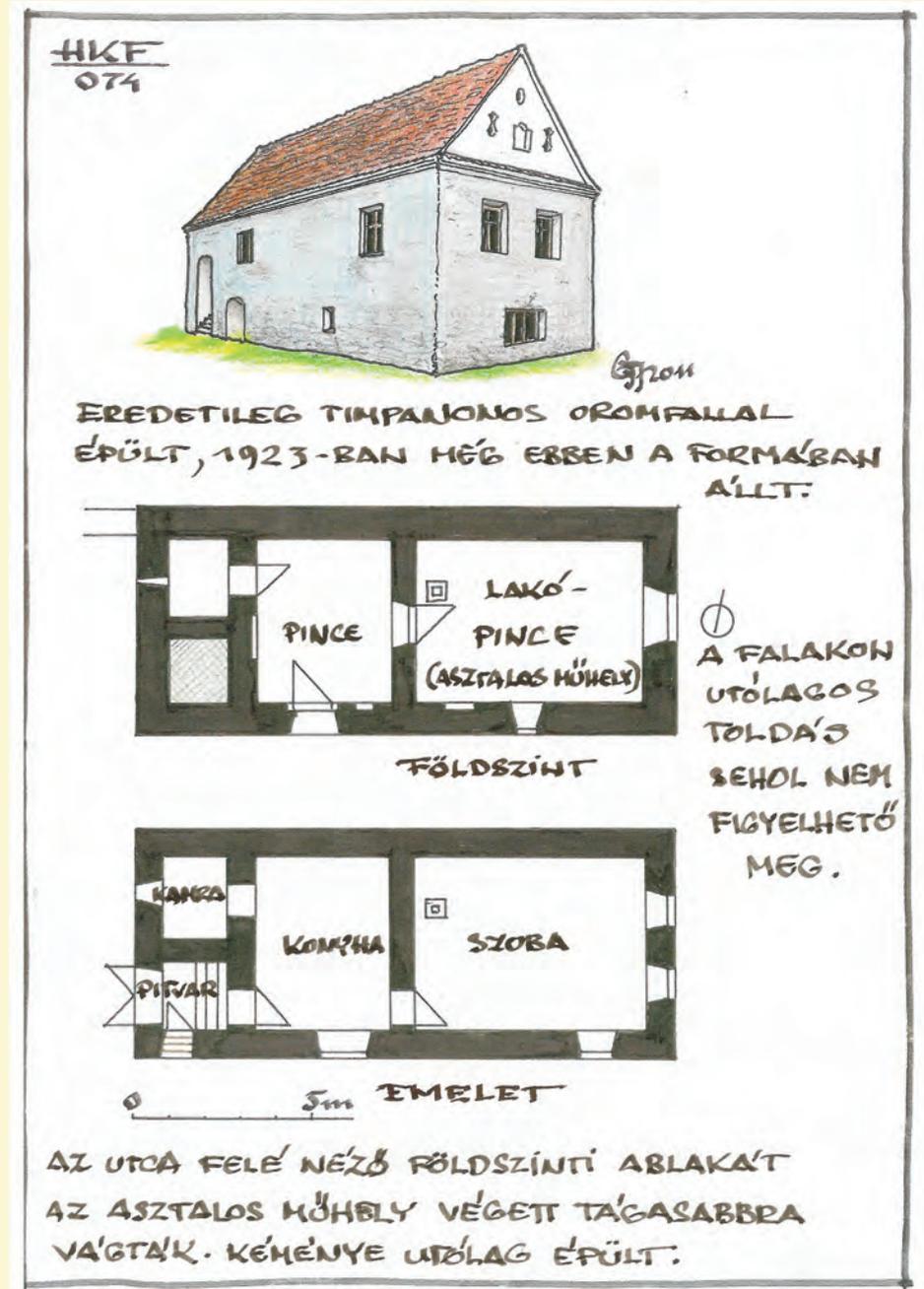
Az *eleve* két vagy több helyiséggel épült házaknak a faluban két alapvető típusa körvonalazódik. Az elsőt a módosabb családokra jellemző, alul lakópincével, az emeleten pedig szobával, konyhával és pitvarral épült házak képezik (HKF / 074, 097, 098).

A második, immár jóval népesebb csoportot a szerényebb anyagi körülmények között élő családok képezik (szoba, konyha) házai alkotják (HKF / 006, 008, 011, 019, 055, 059, 099, 100, 105, 110), de ugyancsak ide sorolhatjuk azokat a hasonló beosztású lakóházakat is, amelyeknél a lejtős terep lehetővé tette egy kimondottan tárolásra alkalmas pince kialakítását is (HKF / 071, lebontott, 075, 077, 078, 111, 119). Ezeknek a pincéje rendszerint az utcai homlokzat felőli szoba alatt kapott helyet, bejáratukat az udvar felől találjuk, a szellőzést biztosító résablakokból általában kettő az utca felé, egy pedig oldalt, az udvar felé nyílt.

Az első csoportba tartozó emeletes házak fő jellemzője, hogy a felső szintre nem külső tornácokon keresztül, hanem a pitvarban kialakított lépcsőkön jutunk fel. A tornácok hiánya talán a legfontosabb ismérve ezeknek, és ez élesen megkülönbözteti őket a későbbi, dualizmus kori háztól, amelyek hosszú, az utcai homlokzatig futó tornáccal épültek.

A másik lényeges jellemvonás a lakható helyiségek fűtésével, a fűtőeszközök fejlődésével kapcsolatos. Az átmeneti időszak házaiban már nem építenek nyitott tűzhelyeket, az alagsor lakópincéjében nyomát sem találjuk a régebbi épületekre annyira jellemző, a tűzhelyet tartó aláfalazásoknak. Ez a változás a főző- és fűtőkályhák fokozatos térnyerésével hozható kapcsolatba.

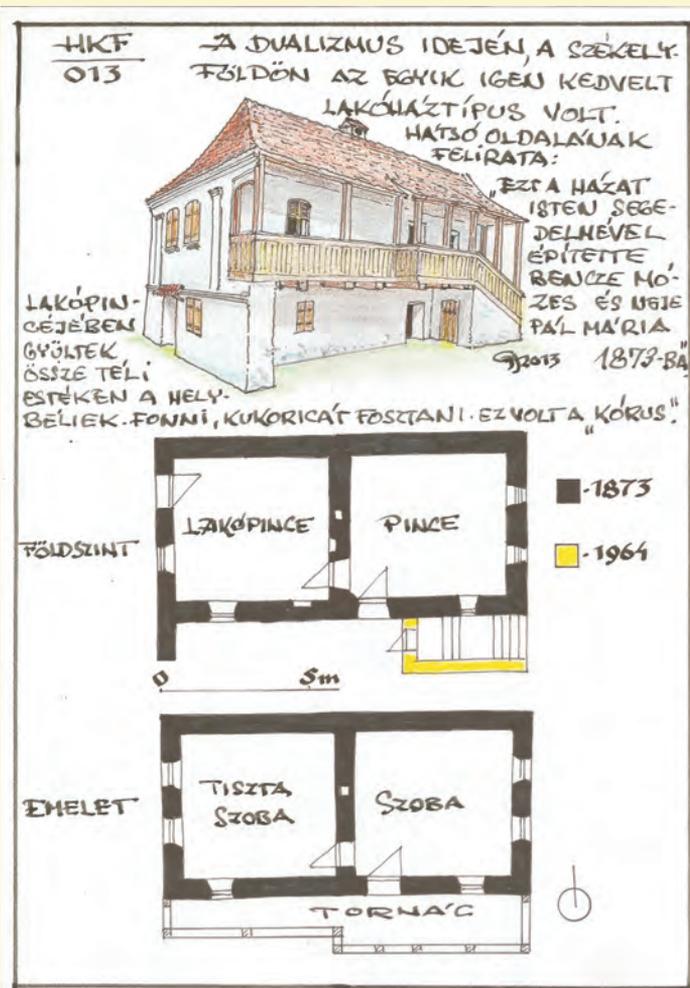
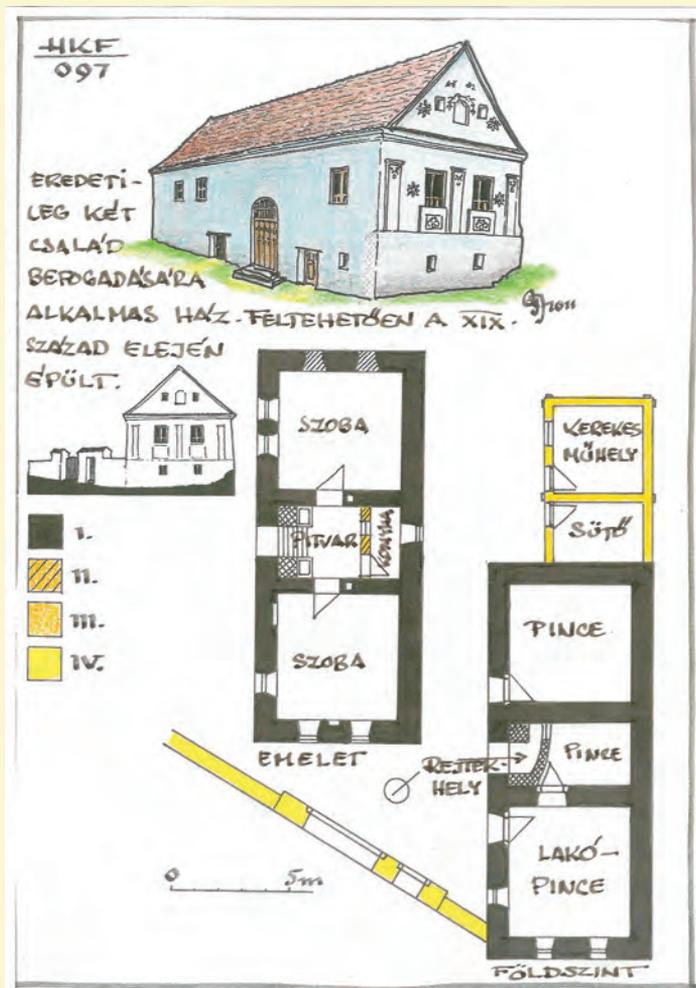
Helyenként a kőfal felső pereméig, vagyis a padlás járósíntjéig felnyúló füstelvezető nyílás is megjelenik, bár nem elengedhetetlen tartozéka a háznak. Ezeket gyakran a szoba és a konyha közti választófalba képezik ki, kürtőjük rendszerint lenyúlik az alagsorba is, hogy a lakópince fűtő-

eszközének füstjét is elvezesse. Arra is van példa, hogy a lakópince kályhájának füstjét az oldalfalat áttörő, hátránt irányú lyukon keresztül egyenesen a szabadba vezették, az emeleti szobában felállított kályha csövét pedig átbújtatták a gerendás mennyezet deszkáiba vágott lyukon. A füstöt mindenütt a padlástérig vezették, még ott is, ahol a válaszfalba kürtőt képeztek ki: a tető síkjából kiemelkedő kémény csak később jelenik meg. Az égési termékek a cserepek között és a tető oromfalának szellőzőrésein keresztül távoztak a szabadba.

A kevésbé tehető családok földszintes, szobából és konyhából álló

házait télen szintén kályhával fűtötték. A két helyiségbe a bejárás az udvar felől történt, rendszerint két külön ajtón keresztül, amelyeknek védelmére a tetőt a fölöttük lévő szakaszon cserefalábakra kieresztették. Olykor a bejárati ajtók elé filagóriaszerű építményt emeltek (HKF / 010, 055, 059, 100, 110). Előfordul, hogy a háznak egyetlen bejárata van, amely a konyhába nyílik, a szobába csak a konyhán keresztül lehet bejutni. Ezek a földszintes kőházak gyakran pince nélkül épültek, következésképpen az élelmiszerek téli tárolása nehézségekbe ütközött. A mindennapi léthez elengedhetetlenül szükséges kenyérsütő ke-

mencéket nem a konyhában, hanem kezdetben az udvaron, kisebb cserépetető vagy szín védelme alatt építették fel, később pedig az egyre inkább teret nyerő nyári házakban, sütőházakban találjuk őket.

Az átmenetet képező házak építési időpontját illetően elmondhatjuk, hogy míg a lakópincés, tornác nélküli házak többsége a 19. század elejétől annak hetedik évtizedéig volt divatban, addig a kétosztatú földszintes kőházak még a 19. század végén is a kedvelt háztípusok közé tartoztak. Néhány, kőalapra emelt boronafalás változatuk még a 20. század elejéről ismert.

A dualizmus korának lakóházai

A 19. század hatvanas éveivel újabb építkezési hullám veszi kezdetét. A felszegi részben álló középkori templom lebontása után az új unitárius templomot a Homoród túlsó, jobb partján, Alszegben építik fel 1823 és 1827 között. A templom helyének

megváltoztatásával a település súlypontja is eltolódott, de a jelek szerint az új faluközpont kialakítása az újonnan épült templom körül csak részben járt sikerrel. Ezt látszik igazolni az is, hogy az újabb házak többsége a felszegi részben épült (HKF / 007, 013, 016, 018, 020, 051). Ebben szerepet játszhatott az is, hogy a beépíthető alszegi telkek általában vizenyősek és sósak voltak, ezért pincék, lakópincék kialakítására csak elvétve voltak alkalmasak. Márpedig ezekre igény volt, mert az újabb házak négy helyiséggel, alul lakópincével (konyhával) és pincével, fent, az emeleten pedig két szobával épültek, melyek közül az utcai homlokzat felőli fokozatosan tisztaszobává alakult, eleget téve a növekvő reprezentációs igényeknek, a kor általános szokásrendje szerint. Ebben a szobában, amely kikerült a házi tevékenységek mindennapi zajlásából, a család legföltettebb értékeit, ruhaneműit, ágyneműit és bútorait tartották. Ezeknek az épületeknek az általános jellemzője az emeleti szobák-

hoz felvezető külső lépcső, továbbá az utcai homlokzatig elővezetett tornác.

A helybéli hagyomány szerint ezeket a rengeteg építőanyagot, munkát és hozzáértést igénylő kőházakat kálákában építették, sorra segítve egymást az új hajlék létrehozásában. A legfontosabb építőanyag, a kő és a homok beszállításában a lovak által vontatott szekerek mellett jelentős szerep jutott az ökrös fogatoknak is. Az építkezéshez szükséges meszet a falu felső végén sorakozó katlanokban égették helyi mészkőből.

A korábbiaknál lényegesen tágasabb, dualizmus kori házak kihasználtságát illetően egy, az elmúlt időkre visszaemlékező idősebb falubeli aszszonyt idéznék, aki szerint: „lehetett akármeckora a ház, amikor osztán a gyermekek imide-amoda elszármaztak, az öregek a pincében élték le az életüket, s csak ravatalozni vitték föl őket a felső, tiszta házba”.

Gyöngyössy János

A barátok temploma Székelyudvarhelyen (1.)

A székelyudvarhelyiek által leginkább barátokként emlegetett ferencesek jelenléte a városban több évszázadra nyúlik vissza, de a hagyományokkal ellentétben nem a várban lévő egykori kolostortemplom volt ősi székhelyük, mivel végleges megtelepedésüket csak a 18. század elejétől számíthatjuk. Ennél sokkal régebbre tehető viszont az Assisi Szent Ferenc által 1209-ben alapított, a szegénységet életszabályának választó és a prédikálást fő feladatának tekintő szerzetesrend erdélyi megjelenése, hiszen első kolostoraikat még a 13. század végén és a 14. század elején alapították a százok lakta városokban (Beszterce, Nagyszében, Szászváros).¹ A kolostoralapítások a következő században is folytatódtak, a 15. század közepén Csíksomlyón is megjelentek a ferencesek, akiknek itteni építkezéseit nagy valószínűséggel Hunyadi János is segítette. Egy évszázad múltán, a hitújítás következtében azonban már nemhogy újabb terjeszkedésre nincs lehetőségük a ferenceseknek, hanem meglévő kolostoraikat is kénytelenek elhagyni, csupán Csíksomlyón maradtak két-három barát.

Székelyudvarhelyen a fejedelemség korában mindvégig többségben voltak a katolikusok és a hitújítás után egyre nagyobb szerepet játszottak a ferencesek, ugyanis a világi papok hiányában ők végezték a lelkipásztori teendőket. Ugyanakkor Udvarhelyhez közel több plébániát adminisztráltak egészen a 18. század közepéig (pl. Székelyszenttamás², Máréfalva³ stb.). Az udvarhelyi kolostoralapításnak kedvezett a 18. századi katolikus visszaszerveződés, amikor lehetőség nyílt a korábban már létező rendházak visszaszerzésére és újak építésére. A régén áhított megtelepedésre Lakatos István telekadományozása adta meg az elszalaszthatatlan lehetőséget. Lakatos István csíki főesperes 1705. október 25-én a csíksomlyói kolostorban kelt végrendeletében az udvarhelyi Piactér alsó, északnyugati részén álló házat és az ahhoz tartozó telket a ferenceseknek adományozta. A jegyzőkönyvből jól nyomon követhető az

adományozott telek helye, eszerint az akkori Piactér északi sarkától, a Szombatfalva irányába vezető országút mentén, a Küküllő hídjáig tarthatott az adományozott terület. Lakatos felsorolja a telken lévő épületeket is: „Az első a kőház [...], a másik előtte való Ó ház [...]”, ezeken kívül még egy csúrt és egy kis házat is megemlít. A Piactér (ma Városháza tér) alsó, északnyugati részén állhatott „a piaczra nyíló ablakával, kapujával” az a kőház, amelyet még az adományozás előtt maga Lakatos javított ki és alakított át kápolnává (Szent Péter-kápolna).⁴ Ezt követően fából konyhát, csúrt és istállót állíttatott. Mielőtt a felajánlott lakóhelyet átadhatta volna a barátoknak, 1706 kezdetén az adományozó elhunyt. A rokonság a végrendeletet nem ismerte el és Lakatos halála után pert indított, de sikertelenül, mivel a helyi hatóságok közbelépésével ugyanazon év március 30-án a hagyomány átadása megtörtént. A kusztos⁵ a házak őrizetére és gondozására P. Csatári Kelemen missziós atyát rendelte Udvarhelyre. Rövidesen P. Moldovai Lajos került a ház élére, ő két szomszédos telek megvásárlásával növelte az örökséget, a „kőházat” székekkel, oltárokkal rendezte be. 1707-ben a kápolnához P. Szentmiklósi Gáspár „kórust” emeltet, P. Tökés Benedek pedig orgonát készített saját kezűleg bele. 1709-1710-ben P. Fábiáni Bernardin volt a házfőnök, aki fából, emeletesen új cellákat és refektóriumot építtetett, amely 1730-ig állott.⁶ Ezen munkálatok során készült el a korabeli kápolna és a barátok első kolostorának magva, néhány szobával, ebédlővel ellátva.⁷

Az építkezések ügye sokáig nehezesen haladt, az építőanyagok beszerzése hosszú éveket telt. A korábbi, tíz évig tartó katonai beszállásolás és az 1709-1710-ben dúló pestisjárvány után, az 1710-es évek végén nagy szárazság sújtotta a várost. Ennek következtében az adakozási kedv jócskán megcsappant. Az építkezések elkezdéséről ellentmondásos adataink vannak. Az 1712. évi káptalan Moldovai Lajost megbízza, hogy tegye meg a

szükséges előkészületeket az építkezések elkezdésére, kössön egyezséget a zetelakiakkal, hogy szállítsanak deszkát, gerendákat. A zetelakiak szállítómunkájára vonatkozó információk kívül semmiféle egyéb munkaszervezésre utaló adat nem maradt fenn, így viszont nehéz eldönteni, hogy valójában a mai kolostor valamelyik szárnyának, vagy magának a templomnak az építését kezdik el a barátok. Az azonban tény, hogy 1730. augusztus 10-én, Istvánffy Kristóf házfőnöksége idején letették a majdani templom alapkövét, amely a mai Városháza tér északi sarkán, a Csonkavár felé vezető Vár utca és a Szombatfalva irányába tartó Tamási Áron utca találkozásánál áll.⁸ Ezzel szemben újabb fejtörést okoz a főbejárat zárókövében olvasható 1728-as évszám, amely számos feltételezésre ad okot.

A kezdeti nehézségek ellenére 1734-ig a templom építésével már annyira jutottak, hogy az készen állt a szentmisék végzésére. Ezt igyekszik bizonyítani a Johann Conrad von Weiss gyűjteményéből fennmaradt Udvarhely látkép is, amelyen az öt legfontosabb korabeli épület között találjuk a ferencesek épülő templomát. A városképen a Ferenc-rendi templom Piactér felőli (délkeleti) homlokzatait láthatjuk, amint a főtér házai közül kiemelkedik. Az impozáns épület ideiglenesen tető alá hozott tornyai alacsonyok, alig haladják túl a hajó magasságát. A metszeten jól

Főhomlokzat. Fotó: Kovács Árpád

Székelyudvarhely látképe Johann Ignaz Haas metszetén. Ld. Borbély Andor: Erdélyi városok képeskönyve 1736-ból. In: Erdélyi Múzeum, 1943. 2. sz. 17. kép.

kivehetők az épület részletei is: a két vastag, négyszögletes alakú torony között van a főbejárat félköríves nyílása, a hajó teste jól elkülönül a tőle alacsonyabb és keskenyebb szentélytől, az oldalkápolnák nyílásai is csakhamar szemünkbe tűnnek. Az

Részlet a székelyudvarhelyi Mária Társulat 18. századi emléklapjáról. Ld. A csíksomlyói ferences nyomda és könyvkötő műhely. A csíksomlyói ferences nyomdászok és könyvkötők emlékére. Szerk. Muckenhaupt Erzsébet. Csíkszereda, 2007. 49.

építkezés a következő években is hasonló lendülettel folyt, hiszen Boros Fortunát a templom elkészültét 1737-re keltezi, ekkor ugyanis a házfőnök a nyilvánosságnak átadta azt.⁹

Az udvarhelyi ferences templom alaprajzát tekintve észak–dél hosszirányú, dongaboltozatos hajójához kétoldalt három-három kápolna, tengelyben tovább haladva pedig a hajó terétől szélességében és magasságában alig kisebb, rövid szentély csatlakozik egyenes záródással. A hajó és a szentély közötti határt két erőteljes, rézsús kialakítású falpillérre támaszkodó diadalív jelzi, amelynek vonalától a szentély végéig van kialakítva a temetkezőhelyül használt kripta. A kápolnák tengelyét követve a szentélyt mindkét oldalon sekrestye határolja. A hajó déli oldalához építették a két négyszögletes alakú tornyot.

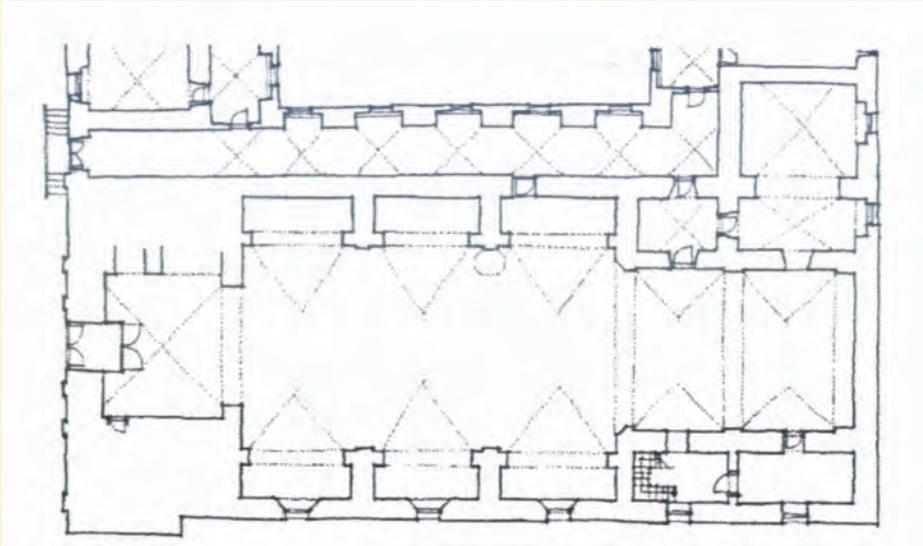
A templom korabeli főhomlokzatát vehetjük szemügyre a székelyudvarhelyi Mária Társulat 18. századi emléklapján. A metszet jobb alsó regiszterében láthatjuk a félköríves nyílásokkal áttört tornyok közötti karéjosan lekerekített templomromozatot. Az oromzat félköríves középső nyílását két arányos körablak övezi. A főbejárat szintén félköríves lezárású. Ebben az időben még nem nyerte el a mai formáját a templom, utólag még jelentős átalakításon esett át, a hajót eredetileg fa fedélszékkal fedték be,

később cserélik ki a dongaboltozattal, a tornyok is csak később nyerik el mai formájukat. Az udvarhelyi ferences templom főhomlokzata, de főképp térszervezése különös, a ferences templomokra korábban nem jellemző megoldások érhetők tetten rajta. Veöreös András budapesti építész feltevése szerint a nagybányai, illetve a kolozsvári jezsuita templomok lehettek a ferencesek udvarhelyi templomának előképei.¹⁰

A mai főhomlokzat zárt megjelenésű, egyszerűen tagozott, a Tamási

*A késő reneszánsz főbejárat (1728).
Fotó: Balázs Ödön*

A ferences templom alaprajza. Ld. Veöreös András: XVIII. századi ferences kolostorok Erdélyben. In: Építés-, építészettudomány, XXXIII. (2005) 3-4. sz. 332. oldal, 5. ábra.

Áron utcára néz. Valójában egyetlen nagy, mozgás nélküli sík felület, amelyet a párkányok és pilaszterek hálószerűen tagolnak. Az íves záródású, igényes, kőből faragott, késő reneszánsz főbejárat keretszárát kettőzött pilaszterek alkotják, amelyek négyszög alakú talplemezére támaszkodik a faragott rózsával képzett lábazati tag. A pillérek törzsét faragott tulipándíszek tagolják. A főkapu béléstén gyöngyosoros díszítés figyelhető meg, amely az archivolt keretelésén is végigfut. A kapu boltívének csúcsára kis trapéz alakú zárókő került 1728-as felirattal. A főbejáratot három alacsony lizénára támaszkodó szemöldökpárkány koronázza, amely fölött a háromszögű orommezőben a ferencesek emblémája (két keresztbe tett kar) van kifaragva.¹¹

A főtérről néző oldalomlokzat tagolásának rendszere és motívumkészlete egyszerű tervezésű. Az oldalkápolnák félköríves ablaknyílásai fölött a hajó testét, mint függőleges faltagoló elemek, a kápolnák között lévő erőteljes, lépcsős pillérek tagolják. A kápolnasor meredek félnyeregterővel fedett vonala osztja két szintre a homlokzatot, a második szint egyetlen vízszintes tagolóeleme a főhomlokzat övpárkányán látott és az oldalomlokzat alig észrevehető koronázópárkány alatt is végigfutó tojásléc. A ká-

polnákba és a sekrestyébe félköríves ablakok engedik be a fényt, míg a hajó gádorfalán és a szentélyen háromkaréjos ablakok sorakoznak.

A nyugati oldalomlokzaton is ugyanúgy megjelennek a támpillérek, ma azonban alig láthatunk valamicskét a templom ezen oldalából, mert 1908-ban a kolostor északi és déli szárnyát összekötötték egy emeletes folyosóval, ami szinte teljesen eltakarja azt. Az ablakokat valószínűleg ekkor befalazták (jelentősen gyengítve így a templom jó megvilágítását), és ezután kerülhettek a nyugati oldalfal meglévő ablakainak ívbéllettel koronázott lunettáiba azok a Szent Ferenc életéből vett jelenetek, amelyek ma is láthatók.¹²

Kovács Árpád

1. Kovács Árpád: *Adatok az erdélyi ferencesek XVIII. századi építőtevékenységéhez*. In: Areopolisz. Történelmi és társadalomtudományi tanulmányok VIII. Székelyudvarhely, 2008. 99.
2. Gyulafehérvári Érseki Levéltár (GYÉL) *Canonica visitatio*. 1721: 1. d., 1. k., 217.
3. Kovács Pirokska: „*Orczád veritékével*” *Máréfalva a történelem sodrában*. Székelyudvarhely, 2008. 145–147.
4. Az adományozás jegyzőkönyvét közli György József. Uő: *A ferencrendiek élete és működése Erdélyben*. Cluj–Kolozsvár, 1930. 722–726.
5. A ferences rend élén az általános rendfőnök (miniszter generális), a rendtartomány (provincia) élén a rendtartományfőnök (miniszter provinciális) áll. Erdélyben csak 1729-ben alakult meg a Szent Istvánról nevezett provincia, azelőtt a ferences kolostorok az Erdélyi Örségbé tömörültek, melynek elöljárója a kusztos (ör) volt.
6. György József: *A ferencrendiek...*, 341–342.
7. Kovács Árpád: *A székelyudvarhelyi ferences templom. Adalékok a ferences épületgyűttes építéstörténetéhez*. Székelyudvarhely, 2007. 9–10.
8. Uo. 13.
9. Uo. 14.
10. Veöreös András: *XVIII. századi ferences kolostorok Erdélyben*. In: *Építés-, építészettudomány*, XXXIII. (2005) 3-4. sz. 325–339.
11. Kovács Árpád: *A székelyudvarhelyi...*, 18–20.
12. Uo. 20.

(Folytatjuk!)

A ferences templom a Városháza tér felől nézve. Fotó: Balázs Ödön

A színes papír történetéből 5. A könyvmetszések színezése

1 És *díszítése* – tesszük hozzá rögtön. Az is lehetne az alcím, hogy: *Hogyan fessünk a papír élére?* Első hallásra kissé megdöbbentő az ötlet, de nem megvalósíthatatlan. Könyvkötőink évszázadok óta élnek a papírfestés e lehetőségével. Valóban hogyan? Ha csak egy papír élet szeretnénk megfesteni, akkor lehet, hogy nem járnánk sikerrel, de fogjuk csak tömbbe a papírokat (a mi esetünkben a bekötendő könyv korábban már összefűzött íveit), tegyük présbe, „gyaluljuk”/vágjuk/metsszük egyenletesen körbe, hozzuk létre így a *metszéseket*. Maga a papír fehér színe is jól mutathat önmagában. Ma már ez a bevett szokás, így kerülnek ki könyveink a sajtó alól, és csak ritkán szokták festeni a met-

széseket, hacsak külön rendelésre nem... Régebben viszont megrendelői igényre, vagy a magára valamit is adó könyvkötőmester, -művész saját indíttatásból is festette a metszéseket. Egy vagy több szín alkalmazásával, különböző technikákkal.

A legegyszerűbb megoldás, ha egyszínűre (pirosra, kékre, zöldre, okkersárgára) festették mindhárom (fej-, láb-, homlok-) metszés felületét szivaccsal, vattával vagy ecsettel (1., 2., 3. képek). De az sem ritka, hogy az álló helyzetű könyvnek csak felső, a fejmetszését színezték. Utána viaszos flanelruhával kifényezték.

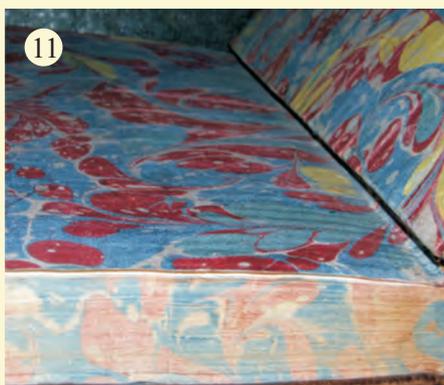
Gyakran éltek viszont a korábban már ismertetett papírfestési eljárások – csirizes festés, márványozás – valamelyikével. A könyvkötők sajátos megnevezésekkel illették a különböző metszésfestési eljárásokat. Beszéltek *felhőmetszésről*, amikor a metszésfelületet a festékbe mártott szivaccsal foltosan tamponálták, majd száradás után a még enyhén nedves, festékes szivacsot végighúzták a felületen, így érve el a felhőszerű hatást. A *permetezett* metszés esetén az általában barna, vörös, kék vagy sárga festéket fűvócsóval permetezték a metszésre (4. kép). A keletkező pontok nagysága a festék hígságától és a fűvás erősségétől függött. Lehetett több színt is alkalmazni (5. kép). A *fröccsentett* metszés alatt a festékes kefének dróthálón történő húzogatóásával nyert, többnyire egyöntetűbb, finom szemcsés, spriccelt mintát értették. A *viaszmetzés* esetén a festéket azt követően hordták fel, hogy a felületre előzetesen viaszt csepegtettek, szórtak. Száradás után a megdermedt viaszcspepeket lekefélték. Természetesen alatta fehéren maradt a papír (6. kép). De készítettek elegáns, színes metszéseket enyhén nedves homok vagy fűrészpor (7. kép) segítségével is, melyet a metszésre szórtak, majd festették valamilyik, már ismerős eljárással. Ez a márványozáshoz hasonló, de egyszerűbb, erezett, foltos felületet képezett. A *magos*, *szemes* metszés neve árulkodik az alkalmazott módszerről: a felü-

letre elhelyezett magokra kellett fűjni a színt. A *hamumetszés* ugyancsak a felhasznált anyagra utal. A *keményítő*s metszéseknél (8. kép) az előzékpapíroknál már ismertetett csirizes festést alkalmazták különböző módozatban (simán, pöttyözve, karcolva).

Ugyanazzal a módszerrel, mellyel az előzék- vagy a borítópapírokat márványozták, a présbe szorított könyvek metszését is lehetett márványozni, akár több kötetet is egyszerre (9. kép). Száradás után timsós

vízzel rögzítették a festéket. A módszer jól ábrázolja a már ismert illusztrációból kiemelt nagyítás (10. kép). A szépérzéssel megáldott könyvkötők nagyon jó összhangot tudtak teremteni a kötéstábla, az előzéklap és a metszések festése között (11. kép). A fentebbi módon színezett/festett metszeteket lehetett tovább díszíteni *aranypréseléssel*. Ugyanazokkal a bélyegzőkkel (12. kép), melyekkel a bőr kötéstáblákat díszítette a könyvkötő, magán a színes metszésen is végezhetett vaknyomást (13. kép) vagy aranyfüst alapút (14. kép). Az ilyenek képezték az átme-

netet az alább említett metszészí-
szítéshez.

Azért vagyunk óvatosak a díszítés kifejezéssel, mert ez nem mindig csak festést jelenthetett, hanem az egyszerűbb mechanikai beavatkozástól (karcolás, reszelés, fűrészelés) (15. kép), csipkézéstől a művészi igényű poncolással/cizellálással kialakított mintáig (16., 17., 18. képek) bármit, a színezett/aranyozott metszés felületén. Ez is présbe szorítva történik. Árszerű (kerek, négyszögű, rombusz alakú), tompa hegyű pontozó-, gyöngyözszerszámokkal, vagy különlegesen kiképzett fejjű (pl. virágszirom, csillag) (19. kép), a könyvkötészetben használatos kisebb bélyegzőkkel az előrajzolt/karcolt felületre apró, sorozatos ütéseket mérve alakítják ki a térhatású mintát.

Ha a metszést bólusszal (egyfajta nagyobb szívóerejű, zsíros agyagföldszilikát), vagy felhígított és ülepített tojásfehérjével történő alapozás után aranyfüsttel vonták be (aranyozták), akkor kapták az *aranymetszést*. (Ezt

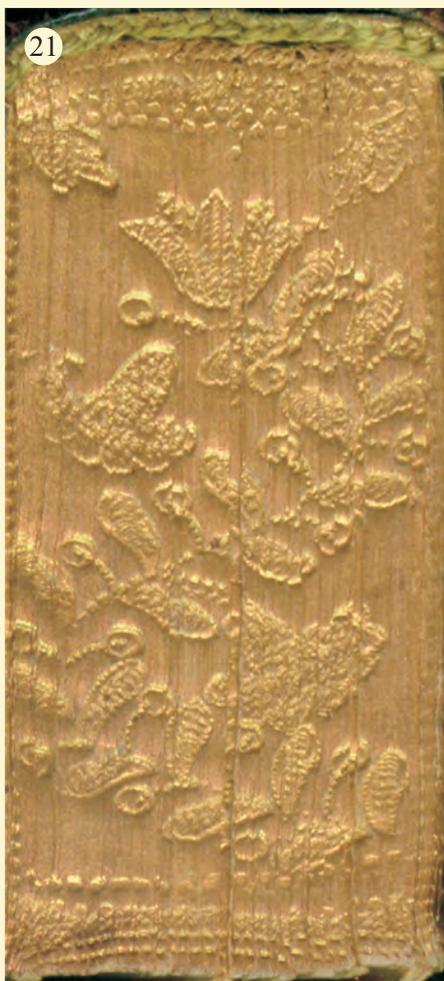
binálva is lehetett használni, megint csak növelve a kötés szépségét, változatosságát, káprázatos színpompába öltöztetve a könyvet: az alapszínezett metszések csak bizonyos részeinek aranyozásával, az aranyozáson belüli

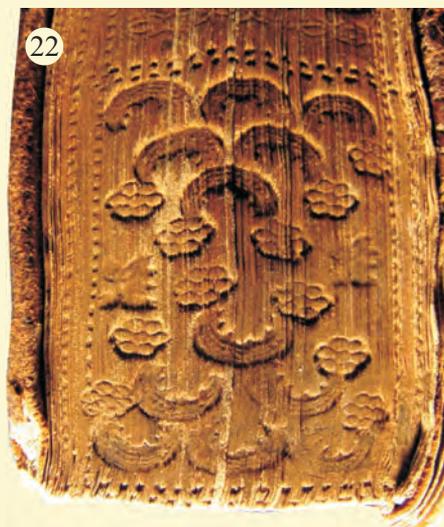
ne tévesszük össze a rajzban, festészetben használatos szakkifejezéssel!) Az aranyozott metszéseket enyhén viaszozott papíron keresztül dörzsölve kifényesítették (többnyire achátkő segítségével) (20. kép).

Ezt is gyönyörűen lehetett cizellálni, amint mellékelt illusztrációink is ábrázolják (21., 22., 23. képek). Sőt az aranyozást, cizellálást, festést egyszerre (és egymás mellett), kom-

21

22

23

rejtett festésű metszés (fore-edge painting) gyakorlata. Ezt a könyvtest valamelyik irányba történő erőteljesebb kihajlítása után, a lapok egymáson való eltolódása következtében formálódó 1-2 milliméteres sávok alkotta felületen hozzák létre (akár maguk a tulajdonosok). A könyv becsukása után a munka tartalmára utaló, vagy attól független illusztráció eltűnik (25. kép).

veli a könyv szellemi (művészi) és tárgyi (kereskedelmi) értékét.

Róth András Lajos

A mellékelt felvételeket a szerző készítette.

minták kikaparásával és újraszínezésével (24. kép) stb.

Angolszász vidéken a XIX. században terjedt el és ma is használatos a

Örvendetes esetben a táblák kötése, előzéklapja és metszése az egységes hatás által nö-

24

25

A kéneseő üzlet

*„A kéneseő igen nehéz és setétes nedvesség,
mely kerekded, temérdek és sima részecskékből áll”*

Apáczai Csere János

Vargyasi Daniel István hites táblai asszessor (ülnök) és Macskási Boldizsár, Belső-Szolnok vármegye egyik főispánja és a törvényes tábla asszessor 1683. január 14-én Nagyszombatban szerződésben¹ kötelezték magukat, hogy ötezer-ötezer forintot fizessenek be egy közös vállalkozásba, hogy kéneseővel (higanyal), esetleg viasszal kereskedhessenek. Kötelezték magukat, hogy a szerződést „sancte et illibate” (szentül és épen) megtartják, egymással elszámolnak, az esetleges károkat közösen viselik, továbbá arra: „ha Isten hasznot ad, igazán jó lelkünk ismerete szerint egymás között felosztjuk”.

Az Erdélyi Fejedelemségnek jelentős és állandó bevétele származott a bányászatból. „Az aranybányászat jövedelme Apafi fejedelem korában 15 000 forint, az ezüsté 17 000. A réz- és vasbányák vidéke Csík és Belényes kicsiny termeléssel, továbbá Torockó és Vajdahunyad. A kéneseő jövedelme Apafi korában 3–4000 forint.”² Az állami vásárlások alkalmával is több esetben fizettek kéneseővel, ami keresett volt keleten és az európai piacokon is. A török fővárosban, ahol sokat vásároltak, a kapitihá (Erdély állandó követe a portán) nagyban adott el kéneseőt, sokszor a kiadásait is ebből fedezték. A kéneseővel folytatott kereskedelem már korábban kezdődött, de voltak olyan évek is (mint például 1633), mikor megtiltották a külföldre vitelét. Bethlen Gábor nagy mennyiségben adott el higanyt a konstantinápolyi zsidó és más nemzetiségű kereskedőknek, felismerve a kereskedelemnek az állam pénzügyeire gyakorolt jótékony hatását.

De nem csupán a fejedelmi kincstár, hanem magánszemélyek is kereskedtek ásványi kincsekkel, köztük a higanyal. Előfordult a higany külföldre csempészése. A fentebb említett, 1683. évi szerződés azért jelentős, mert a szerződő felek a nemesség felső rendjeiből származtak. Ez árnyalja azt a képet, mely szerint a nemesség

nem folytatott kereskedelmi tevékenységet.

Egy 1683-ból való elszámolás bizonyítja, hogy a felek befizették a 10 000 forint alaptőkét, illetve vásároltak 64 mázsa kéneseőt 9600 Ft értékben. Más kiadások is voltak, mint csomagolóeszközök, szállítási költség. A Zalatnán vásárolt higanyt báránybőrökbe csomagolták, spárgával átkötötték. Nándorfehérvárra (Belgrád) utaztak és eladtak 22 mázsa higanyt 44 báránybőrbe csomagolva 4126 Ft 54 krajcárért, mely összegre „adtak felyül reá” 30 Ft-ot. A bevett összeg nagyobb is lehetett volna, mivel „a 22 mázsa kéneseő, Landor Fejérvárott meg kantarozván kellett volna lennie ezer száz okának³, de találták ezer hetven egy okának”, tehát „...ha az apadás nem lett volna, az egész száz oka kéneseő tett volna 4207//50”. Ezenkívül Segesváron át szállítottak Brassóba is. A közös pénzből kölcsön is adtak Jakab zsidónak 245 Ft-ot, Ábrán zsidónak pedig összesen 176 Ft-ot.

A Déván, Hátszegen, Karánsebesen átvezető úton az első tolmácsnak, a hajós töröknek, a kormányosnak, a szekereseknek fizettek, valamint hajóbért az átkelésért a Dunán, a szállásért és a teherhordóknak. A hátszegi és a dunai harmincadon vámolták meg áruikat. A higany eladásából származó bevételt újra áruba fektették, így növelték a hasznot. Többek közt hatvan vég „mermelin patyolatot” és más textíliákat hoztak be. Ezeken kívül még hoztak „két tepsziát [tepsi] az asszony ő kegyelme számára”, vásznat, cukrot. Visszafelé a Pancsova–Lippa–Déva–Fehérvár útvonalon utaztak. A megbízottak jövet-menet ételre-italra költöttek 30 Ft-ot. A hazahozott pénz számára még „három gyűszüt [tűsző] vettek” 90 krajcárért. „Summa summarum a jelenvaló pénz, a bevárando pénz, a málna költség, a harmincad Flo. 4146//92 x.” – vonták meg végül a vállalkozás mérlegét.

Egy 1684. február 9-én kötött szerződés szerint Daniel István és Macskási Boldizsár képviselője, Vízaknai Mihály eladott Bucsi Kozma görög kereskedőnek 39 mázsa kéneseőt, mázsáját 170 magyar forintért, összesen 6630 Ft értékben, melyet a vevő két részletben volt köteles kifizetni. Első felét Szent Márton napján, november 11-én, a második részt 1685. január 10-én kellett kifizetni, a szebeni soka-dalomkor. Ha nem fizet „a specificált napokon, meg nem adna, meg nem adhatná, vagy adni nem akarná, vagy valami rossz gondolatjából ezen adósságát, alkalmát, vásárját tagadná”, feljogosítja szállítóit, hogy bárhol fellelhető vagyonából kivehessék a részüket.

A székely főurak állandó jövedelmét képezte a szarvasmarha-kereskedelem is. 1683. április 12-én Kálnoki Sámuel levélben értesíti Daniel Istvánt, hogy a moldvai vajda tízezer marhát vásárolna. A vajda megbízottjai Nemes Jánosnak 1 Ft 50 krajcárt ígértek darabjéért, ennél többet nem akartak adni. Kálnoki, kételkedve, hogy az udvar belemenne az üzletbe, azt tanácsolta Danielnek, hogy Vargyason lévő marhát küldje Fogarasra, ott még eladhatja. A szarvasmarha-kereskedelem általában úgy történt, hogy az erdélyiek Moldvában vásárolták, majd hajtották az állatokat Bécs felé. A moldvai kupeczek a török hadsereg számára vásároltak, amely ekkor vonult Bécs ostromára. IV. Mehmed szultán április 1-jén indult Drinápolyból Belgrádba, ahol Kara Musztafa nagyvezért nevezte ki a hadjárat vezérévé. A szultán Nándorfehérváron maradt. Közben, április 26-án országgyűlést tartottak Fogarasra, mely rendkívüli kényszerkölcsönt vetett ki, mert a hadjáratban az erdélyi sereg is részt vett a szultán parancsára. Bécs ostroma szeptember 12-én kudarcba fulladt, három évre rá Buda is felszabadult.

Zepczaner Jenő

1. *A Vargyasi Daniel család közpályán és magánéletben.* Kiadja Vargyasi id. Daniel Gábor. Szerkesztette dr. Vajda Emil. Bp., 1891. 373–381.

2. Bíró Vencel: Erdély XVI-XVII. századi kereskedelmének történetéhez. In: *Ódon Erdély.* 1. Bp., [1986]. 222.

3. Török mérték. 1692-ben Erdélyben súlymértékként 1,26 kg.

Fondok és gyűjtemények a Román Országos Levéltár csíkszeredai hivatalának kezelésében 17.

Az Antal Imre gyűjtemény

A gyűjtemény névadója, a gyimesközéploki születésű **Antal Imre** (1931) helytörténész középfokú tanulmányait Csíkszeredában végezte, történelemtanári oklevelét a kolozsvári Bolyai Tudományegyetemen szerezte. Tanári pályája során oktatott Segesváron, Gyimesközéplokon, Gyimesfelsőlokon és 1961-től Csíkszeredában. Több mint két évtizedig volt a hajdani csíkszeredai 1-es számú Általános Líceum (későbbi nevén Reál–Humán Líceum, majd Matematika–Fizika Líceum) történelemtanára. Doktori értekezésének témája a két világháború közötti csíki közbirtokosságok története és működése volt. Cikkeit, tanulmányait 1957-től kezdve a csíkszeredai Múzeumi Közleményekben, a Korunkban, A Hétben, illetve a helyi napilapban, a Hargitában közölte. A csíksomlyói középfokú oktatás 300. évfordulójának tiszteletére állította össze kétnyelvű iskolatörténetét *Monografia Liceului din Miercurea Ciuc. A csíkszeredai liceum monográfiája, 1668–1968* címmel.

Aktívan részt vett az 1968-ban létrehozott Hargita megye politikai életében. Közéleti szereplőként leginkább tanügyi és művelődési ügyekkel foglalkozott. Egy évtizedig volt a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Megyei Tanácsának elnöke és az országos elnökség tagja, továbbá a Román Kommunista Párt Megyei Bizottságának, illetve a Szocialista Egységfront Megyei Propa-

ganda és Kulturális Bizottságának tagja. A Hargita Megyei Néptanácsban a székelykeresztúri választókerületet képviselte. 1969–1975 között Székelykeresztúr és vidékének¹ képviselőjeként volt jelen a Román Szocialista Köztársaság Nagy Nemzetgyűlésében, ahol a tanügyi és kulturális bizottság tagjaként tevékenykedett. Úgy tűnik, 1970-es évekbeli politikai ténykedése mellett nem sok ideje maradt a kutatásra, ebben az időszakban egy nagyobb helytörténeti munkája jelent meg: *Bibliográfiai adatok Csíkszereda történetéhez* (1972).

Politikai pályája 1977-ben megtört: a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Hargita Megyei Tanácsának büroja június 12-i ülésén elhangzott jelentés szerint „... A Tanács elnöke nem tudta a ráháruló tennivalókat elvégezni, tekintettel arra, hogy szakmai munkabeosztása nem engedett megfelelő lehetőséget a terepmunkához, valamint a többi társadalmi és tömegszervezetekkel való kapcsolatok kiépítéséhez [...] ismételten kérjük a Megyei pártbizottságot, hogy adja meg számunkra az említett problémák megoldásához szükséges segítséget.”² A kért segítség a következő év tavaszán érkezett meg: az MNDDT 1978. március 8-ai Hargita megyei plenárisa leváltotta Antal Imrét elnöki tisztéből, utódja pedig Májai Albert, az RKP Megyei Bizottságának tagja, a propagandaosztály helyettes vezetője lett.³ Antal

Imre az 1980-as években kiköltözött Svédországba, napjainkban is ott él. Az utóbbi két évtizedben több munkája is megjelent, ezek részben helytörténeti, részben önéletrajzi vonatkozásúak: *Gyimesi krónika* (1992), „Tisztetség adassék”. *Lapok a csíkszeredai Római Katolikus Főgimnázium történetéből* (1994), *Idegenben* (1998), *Élő történelem* (2000), *Történelmi események Gyimes vidékén a régmúlttól napjainkig* (2005), *Mindennapi történelmünk. Naplójegyzetek: 1987–2003* (2006).

Az **iratgyűjtemény** Antal Imre érdeklődési, illetve kutatási területeit tükrözi: erdélyi iskola- és oktatástörténet, a csíki közbirtokosságok múltja, helytörténeti adatgyűjtés, közéleti tevékenység. A gyűjtemény részben már az adományozást⁴ megelőzően elnyerte ma is ismert szerkezetét (annyi kiegészítéssel, hogy az Antal Imre politikai tevékenységével kapcsolatos iratcsomók utólag váltak a gyűjtemény részévé): 1. A balázsfalvi görög katolikus elemi iskola iratai (1792–1794), 2. A balázsfalvi görög katolikus gimnázium iratai (1835–1836), 3. A kolozsvári piarista gimnázium iratai (1796, 1852–1853), 4. A gyulafehérvári római katolikus gimnázium iratai (1840), 5. A csíkszeredai római katolikus gimnázium iratai (1876–1949), 6. Általános erdélyi oktatási ügyek (1770–1853), 7. Magánokiratok (1769–1929), 8. Peres iratok (1875–1939), 9. Közbirtokossági iratok (1943–1948), 10. Egyházügyi iratok (1875), 11. Újságok (1912–1913), 12. Antal Imre politikai tevékenységéből származó iratok (1968–1978).

Az első négy iratcsoport legrégebbi darabja az a Gheorghe Șincai igazgató által 1792-ben készített kimutatás, amely a balázsfalvi görög katolikus elemi iskola tanárait veszi számba, mindenik oktató esetében feltüntetve a rábízott diákok létszámát is (1. számú irat). Külön figyelmet érdemel az erdélyi iskolák iratai között a kolozsvári piarista gimnázium tanulmányi alapjairól készített kimutatás 1796-ból (5. sz.),

Az Erdélyi Római Katolikus Státus bélyegzőjének lenyomata
P. Jánossy Béla titkár
kézjegyével 1914-ből (8. sz.)

*Id. Pál Gábor
főgimnáziumi igazgató
kézjegye 1911-ből (8. sz.)*

illetve a konviktus kőműves, asztalos és kályhás munkálatairól készített számadások, nyugták, elismervények 1852-1853-ból (6. sz.).

Érthető módon a gyűjtemény törzsanyagát a csíksomlyói-csíkszeredai római katolikus főgimnáziumra vonatkozó iratok képezik. Ezek részben iskolai alapítványok, jutalmi alapok létrejöttét tanúsító okiratok az 1886-1943 közötti időszakból (8. sz.), részben pedig a diákság önszerveződését tanúsító iratok: zömében a Haladás nevet viselő önképzőkör határozati jegyzőkönyvei az 1876-1927 közötti időszakból (11-21. sz.), illetve a kör irodalmi naplói az 1886-1908 közötti évekből (23-28. sz.), de itt találjuk a főgimnázium régiségtárának, szaktermeinek és könyvtárának leltárait és gyarapodási jegyzékeit is a századforduló évtizedeiből (9. sz.). A régiségtár Imets Fülöp Jákó igazgató által készített leltárai számos kuriózumra hívják fel a figyelmet: Csató József sorhajókapitány egy Madrászból (Hindusztán/India) hozott „indián hegedűt”, indiai nyakékeket és amuletteket, Balog Elek pedig egy, a csíkszeredai Mikóvárkastély kútjából származó pecsétnyomót adományozott az iskolamúzeumnak, ez utóbbit egykor az I. székely határőrezred parancsnoksága használta. A gimnázium igazgatója Rómából, a Forum Romanumról és a Szent Péter-székesegyházról, illetve Pompejéről, a Vénusz-templomból általa hozott mozaikdarabokkal gazdagította a régiségtárat, de volt a gyűjteményben őskori orsónehezék, réz ereklyetartó karneol és achát berakással, huszártársoly a napóleoni háborúk idejéből, egy kovás puska zárszerkezete, kétféjű sasos nagy pecsétnyomó a Bach-korszakból, továbbá sarkantyúk, nyilvesszőhegyek, de sok kétes értékű csecsebecse is.⁵ Sajnálatos módon a tárgyak azóta elkallódtak, áldozatul estek a világháborús meneküléseknek és pusztításoknak.

Érdekes színfoltja az iratsoportnak az a regiszter (19. sz.), amely a csíkszeredai római katolikus főgimnázium diáksága által szervezett Alkoholellenes Egyesület 1914-1916 között keletkezett határozati jegyzőkönyveit tartalmazza. A Szlávik Ferenc tanár által felügyelt társaság, amely 1913 no-

*Tivai Nagy Imre és felesége,
Orbán Brigitta alapítványtevők
kézjegyei 1914-ből (8. sz.)*

erdélyi püspök levéltárában, az erdélyrészi
tótanácsánál, a csíkszeredai főgimnázium és az
püspöki bizottmány levéltáraiban helyeztetik el.-
1911. évi június 9-én.

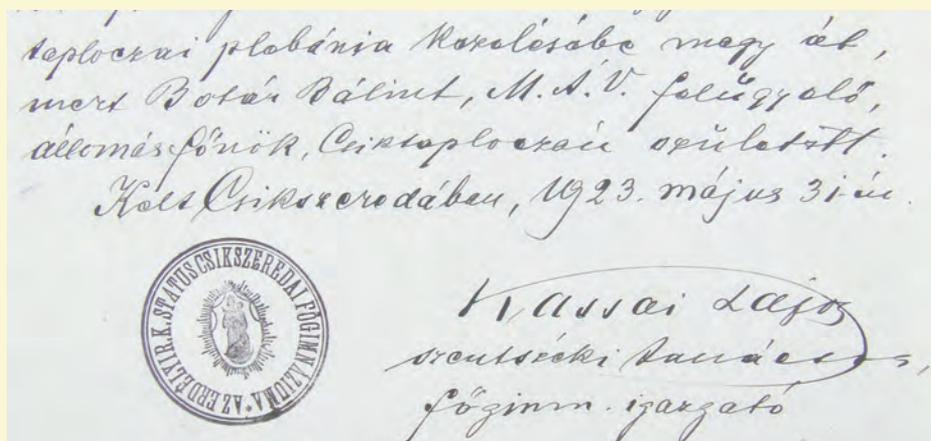
Pál Gábor
Kis. tanács, főgimn. igazgató.

vemberében csatlakozott a Magyar Katolikus Absztinens Keresztegyesülethez,⁶ az alkoholfogyasztásban azonosította a székely társadalomra leselkedő legnagyobb veszélyt, ezért a maga módján és a rendelkezésére álló eszközökkel fel is lépett ellene. Üléseiken alkoholfogyasztás elleni felhívásokat ismertettek, felvilágosító és ismeretterjesztő újságcikkeket vitattak meg, ugyanakkor a rendszeres felolvasásokkal és szavaltatokkal az egyesületnek valamiféle olvasóköri jelleget is próbáltak adni. Az 1915-1916-os tanévben a társaságnak 40 tagja volt a gimnáziumi IV-VII. osztályokból. Érdekes a tagság megoszlása: zömük (25) negyedik osztályos,⁷ ötön az ötödik, heten a hatodik, hárman pedig a hetedik osztály tanulói voltak.⁸ Úgy látszik: az absztinencia gondolata a

felsőbb tanfolyamokon egyre kevésbé volt népszerű.

A csíksomlyói-csíkszeredai római katolikus főgimnázium iratai sorában kiemelkedő jelentőségűek az alapítványi okiratok (határozatok, alapító oklevelek, elismervények). A tanulmányi és jutalomalapok működésének nagy hagyománya volt a gimnáziumban, sok rászoruló, tehetséges vidéki diáknak adtak reménységet, olyanoknak, akik önmerejükből nehezen tudták fedezni tanulmányaik és csíki tartózkodásuk költségeit, ugyanakkor a fundációknak abban is szerepük volt, hogy jó néhány csíki, vagy máshonnan származó, de a gimnáziumhoz kötődő személyiség emléke fennmaradjon a tanuló ifjúság körében. Jelen írás keretei nem teszik lehetővé az alapítványok részletes bemu-

1914. június 23.
Beszélgetés
is fennmaradt
Orbán Brigitta.

Kassai Lajos igazgató kézjegye és a főgimnázium bélyegzőjének lenyomata 1923-ból (8. sz.)

tatását, csupán a fundációk névadóinak felsorolására van mód: tusnádi Imets Fülöp Jákó főgimnáziumi igazgató, menasági Adorján Imre tanár, Jakab Antal tanár, csikcsekefalvi Fodor Antal közjegyző, csiktaplocai Botár Bálint MÁV felügyelő, állomásfőnök, Filó Károly csikszeredai asztalosmester, id. bethlenfalvi Pál Gábor főgimnáziumi igazgató és neje, csikcsekefalvi Fodor Ludovika, Jakab Ödön csikszeredai polgár, karcfalvi Szekeres János plébános, ditrói Keresztes János, csikszentmihályi Búzás Mihály alcsíki főesperes, bodolai Béli Tivadar nagybirtokos és bethlenfalvi Nagy Dénes.

Az Antal Imre gyűjtemény részét képezi szép számú magánokirat, valamint néhány peres irat és közbirtokossági iratok is. Az előbbieket (32–42. sz.) sorában Csík- és Udvarhelyszék különböző falvaiból és családjaitól származó adásvételi és zálogszerződésekre, panaszlevelekre, perefernumlevelekre, hivatali és magánlevelekre kell gondolni. A csíki érdekltségű iratok közül a legtöbb a szépvízi Barabás, Ferencz, Miklós és Pototzky, a csikszentimrei Szántó, a kozmási Bálint és Potyó családok különféle ügyleteire vonatkozik. A peres ügyek iratcsomóiban főleg hagyatéki iratok, törvényszéki ítéletek fordulnak elő (43–45. sz.). A közbirtokossági iratok sorában leginkább a csikszenttamási közbirtokosság tagnyilvántartó könyve érdemel figyelmet 1943-ból (46. sz.).

Az Antal Imre történészi munkásságának és gyűjtőtevékenységének eredményeként összeállt iratgyűjtemény eddig bemutatott darabjai a proveniencia tekintetében merőben eltérnek az utolsó iratcsomótól. Ez utóbbi iratok a névadó személyes politikai, közéleti tevékenységének eredményeként jöttek létre és

részben ő maga a szerzőjük. Ezen utolsó iratcsomótban főleg a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Hargita Megyei Tanácsának 1968–1978 közötti tevékenységére vonatkozó iratokat találunk, azon belül leginkább tanügyi és kulturális kérdésekre vonatkozó dokumentumokat (52, 54–55. sz.). Egy iratcsomó pedig Antal Imre Nagy Nemzetgyűlési képviselői tevékenységével függ össze (53. sz.). Mindkét tevékenységi területet ugyanazon irattípusok képviselik: munkatervek, jelentések, névjegyzékek, kimutatások, ülési jegyzőkönyvek, intézkedési javaslatok, hivatali levelezés, illetve néhány korabeli román és magyar nyelvű napilap.

F 236 Antal Imre gyűjtemény (évkör: 1769–1978), leltárszám: 56, mennyiség: 55 levéltári egység, 0,60 fm. Magyar, román és latin nyelvű iratok.

Bicsok Zoltán

1. Székelykeresztúr városán kívül választókerületéhez tartozott Oklánd, Homoródszentmárton, Kányád, Székelyderzs, Románandrásfalva, Újszékely, Etéd, Szentábrahám, Siménfalva és Bögöz község is.
2. A Román Országos Levéltár Hargita Megyei Hivatala (a továbbiakban: ROLHMH), F 236 Antal Imre gyűjtemény, 55. 35-36.

3. A Magyar Nemzetiségű Dolgozók Hargita megyei Tanácsának plenáris ülése. In: *Hargita*, XI. évf. 57 (2580). szám, 1978. március 9., csütörtök.

4. Az 1977. október 4-én kelt értébecslési jegyzőkönyv tanúsága szerint az Állami Levéltár Hargita megyei fiókja 6 leltári egységet (a gyűjtemény 1–5. és 7. számú darabjait) vásárlás útján, további 45 egységet (a 6. és 8–51. számú iratokat) pedig adomány címén kapta Antal Imrétől. Az 52–55. számú leltári egységek átvétele valamikor 1978 után történt, ennek körülményeiről nincsenek adatok.

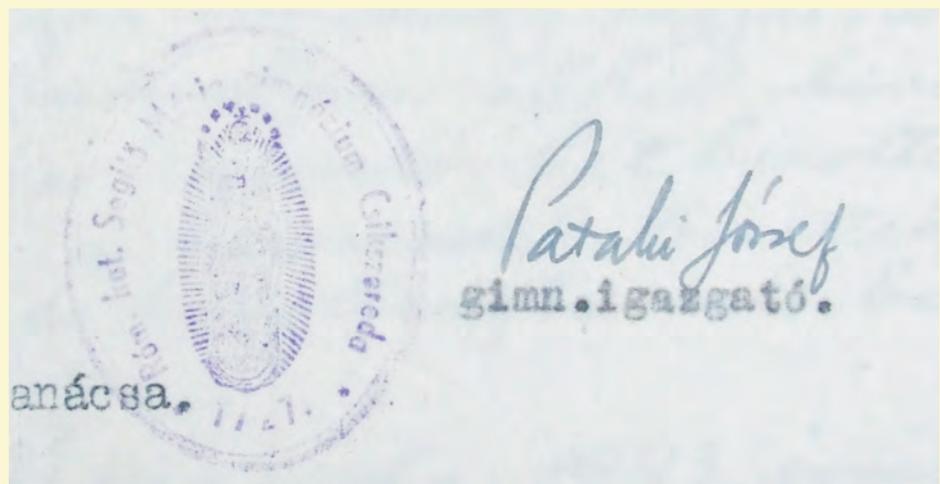
5. ROLHMH, F 236 Antal Imre gyűjtemény, 9. 1–3. lap.

6. A Magyar Katolikus Absztinens Keresztgyeget Schürger Ödön batizfalvi plébános indítványára az 1911. évi országos katolikus nagygyűlésen alapították, különösen Erdélyben és a Felvidéken volt népszerű. Célja az alkohol elleni küzdelem a társadalom minden rétegében, főleg az ifjúság körében; a tagság oktatása, a társadalom ivási szokásainak megismertetése és az iszákosság elleni fölkészítés. Eszközei: a tagok alkoholtól való tartózkodása, alkoholelles előadások, népgyűlések, tanfolyamok tartása; az alkoholelles terjesztése a sajtóban, a fogyasztást korlátozó törvények sürgetése; iszákosság elleni röpiratok, szakmunkák támogatása. A mozgalom egyik fővédnöke gr. Majláth Gusztáv Károly erdélyi megyéspüspök volt. Az egyesület lapja, *Az Alkoholizmus Ellen* Erdélyben, Nagyernyén jelent meg 1906–1918 között, Szabó György helyi plébános szerkesztésében. – *Magyar Katolikus Lexikon*. – <http://lexikon.katolikus.hu/K/keresztgye%C3%BCletek.html> (Letöltve: 2013. február 5.); Nemes Gyula: Aki a semmiből is teremteni tudott: Szabó György plébános. In: *Keresztény Szó*, 2011. április. – <http://www.keresztenyszó.katolikus.ro/archivum/2011/aprilis/7.html> (Letöltve: 2013. február 5.)

7. A negyedik osztályosok között találjuk Gözsy Bélát (1903–1979) is, aki utóbb nemzetközileg elismert gyógyszerész, egyetemi tanár lett.

8. ROLHMH, F 236 Antal Imre gyűjtemény, 19. 12v.

Pataki József igazgató kézjegye és a Segítő Mária Gimnázium bélyegzőjének lenyomata 1942-ből (8. sz.)

Tiszta vizet a pohárba!

Szimbólumok világában élünk. Már évezredek óta. Elsődleges és másodlagos jelrendszerünk mellett az évszázadok során kidolgoztunk, elfogadtunk, elfogadtattunk olyan jelrendszereket, amelyek a jelölő és a jelölt közötti szoros kapcsolatra utalnak. Jelrendszereink valóságosak és virtuálisak, értelmezhetőek és értelmezőek, magyarázhatóak és magyarázók, meghatározhatóak és meghatározók is egyidőben. Mai világunkban is e jelek segítségével igazodunk el és igazítunk el másokat mindennapjainkban és történelmünkben. Jelrendszereink annál inkább felelnek meg a választott rendszerező elvnek, minél inkább történelmi gyökerez(tet)-ésűek. Társadalmi, politikai, vallási, gazdasági stb. közösségeink ezen elvont vagy konkrét szimbólumokkal fejezik ki rétegződésüket, különbözőségüket, elkülönülésüket, vagy éppen együvé tartozásukat. S minél inkább vissza tudunk nyúlni az ősiségbe szimbólumaink szintjén, annál inkább tudunk megerősödni kilábalni megpróbáltatásainkból, határozott jövőképet felvázolni.

Ezek és hasonló gondolatok járhattak azon szerzőgárda eszébe, amikor a 2011-ben megjelent kötetük után újabb tanulmánykötettel jelentkeztek.*

A kötet szívmengető és legmegszívlelhetőbb gondolatát talán *Bernád Rita Magdolna* fogalmazza meg, amikor arra az időn átnyúló okításra hívja fel a figyelmet, hogy e jel(kép)ek tárgyyszerű és szigorúan tudományos elemzésén, feltárásán és történelembe való ágyazásán túl, igenis értékelhetően van jelen máig tartó hatásával e szimbólumokat létrehozó lelki tényező, mely mindenképpen megéri a mai kutatót is. A kutató a pecsét és a papír közé beékelődött, az adott közösséget (a Gyergyói Főesperesi Kerület egyházközségeit) meghatározó mindenkor emberi szellemiséget is szeretné görcső alá venni a továbbiakban, miután az 1826 és 1935 között született katolikus plébániahivatali pecséteket elemzi a püspöki rendeletek fényében. Egyházszerkezési adatokban bővelkedő írásában a pe-

csétek, bélyeglenyomatok, templomok és azok védőszentjei közti képi összefüggésekre is felhívja a figyelmet.

Bicsok Zoltán levéltáros a 17–19. századi csíkszéki papok pecséthasználataira vetít fényt. Tanulmánya korábbi cikke kiegészítéseként lát napvilágot. Kiemelkedő haszna írásának, hogy részletes egyháztörténeti, művészettörténeti és szimboliztikai leírását adja az 58. levélzáróként vagy okirat-hitelesítőként használt (mágán)pecsétet alkotó egyházi jelképeknek, díszítőelemeknek. A pecsétek részletes és szakszerű leírásán túl, hely- és művelődéstörténeti szempontból is jól hasznosítható szinten foglalkozik a pecséttulajdonosok életpályájának rövid bemutatásával.

Pál-Antal Sándor a rá jellemző alaposággal, körbejárva a téma politika- és közigazgatás-történetét, bemutatva az akció jogtörténeti körülményeit, Csík-Gyergyó-Kászonszék 1793-as és Marosszék 1753-as címeres pecsétjének elnyerését és használatának további történetét tárja fel két írásban. A 18. századi két szék intézményi fejlődésének és pecsételési gyakorlatának bemutatása igen csak hasznos a közigazgatás-történet és okirat-kibocsátás, akár csak a birodalmi császári központ és a periferikus tartományok közti viszony megértéséhez. Mindkét írást az elnyert kiváltságlevelek eredeti nyelven és fordításban közölt melléklete, illetve több pecsét és címer rajza gazdagítja.

Szekeres Attila István heraldikus és címergrafikus szakít az eddigi soral és a mába röpi, mihelyt a jelenkori címeralkotás háromszéki problematikájáról beszél a történeti hagyományok, a jogfolytonosság, a jelenkori állami szabályozás, illetve a heraldikai szabályokat néha nem is ismerő, azokat erőltető vagy hibásan alkalmazó közösségi akarat függvényében. Úgy mutatja be az egyes települések címereit, melyek többségének alkotója is, hogy közben azok részletes jelképtani magyarázatát is adja.

Zepezsaner Jenő első, egyben kis céhtörténeti írásában hasonlóságokat és összefüggéseket keres az általános

CÍMER ÉS PECSÉT A SZÉKELYFÖLDÖN

Tanulmányok

címerhasználat és a céhek közhasználatban lévő, „kézzelfogható” emblémái, „beszélő” címerei között. A kézművesipari kataszter által elfogadott csoportosításban, hét nagyobb egységben mutatja be a székelyföldi céhek címeremelet hordozó tárgyait.

A szerző második dolgozata a fejedelemségkori udvarhelyszéki címerekkel foglalkozik. Írása első felében azokat, a Székelyföldön legkorábban fennmaradt építészet- és művészettörténeti megnyilvánulásokat veszi számba, melyek heraldikai emlékeket sorakoztatnak fel. Ezt követően a fejedelemségkori címeradományozás mi-kéntjén át és az alkalmazott szimbólumokat értelmezve teszi meg a hanyatlófélben levő heraldikára, illetve a hadviselő székely társadalom önhasznú címerszerzésére („kutyabőr”) vonatkozó megállapításait. Tanulmánya második felében már korábban megjelent kiadványokból csoportosítja együvé az udvarhelyszéki családi címereket.

A kötetet Mihály János szerkesztő bevezető sorai nyitják és a tanulmányokat gazdagon illusztráló mellékletek zárják. A fülszövegben Borboly Csaba, Hargita Megye Tanácsa elnökének ajánlását olvashatjuk.

Róth András Lajos

**Címer és pecsét a Székelyföldön. Tanulmányok.* Szerk. Mihály János. Székelyudvarhely, Hargita Megyei Hagyományörzési Forrásközpont és Udvarhelyszék Kulturális Egyesület, 2012. 256.

Három toronygombirat Homoródalmásról

A toronygombokról¹ és a bennük lévő iratokról, amelyekre dr. Takács Béla hívta fel a kutatók figyelmét még 1982-ben,² a magyarországi Dankó Imre (1922–2008) etnográfus, történész, muzeológus, valamint az ismert erdélyi néprajzkutató, Keszeg Vilmos behatóan értekezett a közelmúltban.³ Az utóbbi szerző az erdélyi protestáns templomok toronygombjaiba helyezett emlékiratokról egy monografikus kiadványt is megjelentetett, amelyben az addig előkerült, 17–20. századi erdélyi toronygombiratok kutatásáról, készítésükről idejéről, nyelvezetükről, tartalmukról, vallási funkciójukról a teljesség igényével, kimerítően írt, s ugyanott 38 protestáns (kilenc unitárius, a többi református) egyházközség toronygombiratát is publikálta.⁴ Lőkös Péter a barcasági Feketehalom magyar nyelvre fordított toronygombiratát ismertette, amelyet 1798-ban helyeztek az ottani evangélikus templom toronygombjába.⁵

Homoródalmás unitárius templomának 1830. évi gombiratát Bencző Dénes nyugalmazott lelkész kéziratban maradt munkájában olvashatjuk, amelyet 1986 szeptemberében fejezett be, a mai templom fennállásának 200 éves évfordulója alkalmából.⁶ Jelzése szerint az eredetije az irattárban volt.⁷ „A torony sugár tetőzetéről egyre omladozván le a cserép, 1830-ban bádoggal fedeti le az eklézsia a tornyot, 3525 m. forinttal.” Ekkor a „[torony]Gombnak megáranyszatása” is megtörtént. Újbóli feltételekor helyezték bele azt a gombiratot, valószínűleg egy korábbi mellé, amelyet az egyházközség lelkésze, Máté János fogalmazott meg.⁸ Az emlékirat jelzi, hogy 1790-ben került először gomb a toronyra, megemlíti a mesterember nevét, a költségek összegét, majd versbe szedve méltatja az egyházközség által felvállalt munkálatot, végül a templomot Isten védelmébe ajánlja (1. melléklet).

A szóban forgó unitárius egyházközség levéltárában kutakodva, az eklézsia 1828-ban készített levelesládájából⁹ kezembe került a templomépítés *Protocolluma*. A bőrbe kötött, méreteit tekintve 36x23 centiméteres jegyzőkönyv számozatlan lapjai elsősorban a templom és a torony 1785–1797 közötti „kötcségét”, az akkori helybeli lelkész, Barabás Sámuel által vezetett „Cassát” tartalmazzák. De ugyanitt olvashatjuk az 1785-ben építeni kezdett új templom verses beszámolóját *Kegjesseg munkájának jedző könyve* cím alatt, amelynek az előbb említett lelkész a szerzője, valamint azt a verset, amely *A Papi Lak emlékére irattott 1869be*.¹⁰ A protokollumba két toronygombirat is be van másolva. Az egyik 1888-ban keletkezett, abból az alkalomból, hogy a toronysisakot lövétei György János toronyfedő mesterrel újrabádogoztatták. Az „emlékeztető vers” szerint, amelynek szerzője nagyajtai Péterfy Áron helybeli tanító¹¹, „a torony gomb és csillag udvarhelyi Hermann György által aranyoztatott” meg. Szerzője kitér a korábbi javításokra, megemlíti az 1844-ben Varga Ferenc által készített emlékiratot, a mesterember nevét, az egyház előljáróit (püspököt, papot, kurátorokat, egyházfiakat), vé-

gül versét intellemmel zárja (2. melléklet). A másik emlékirat 1909-ben készült, szintén a torony újrabádogoztatása alkalmával. Az emlékirat tartalmazza a javítások költségét, az építész nevét, valamint megemlíti azt is, hogy beszerettek egy 880 kg súlyú nagyharangot. A régebbi írások mellé bádogba csomagolt emlékiratot Péterfy Áron énekvezér, egyházközségi jegyző, Sebestyén Ferenc pénztárnok, Ajtay János lelkész, illetve Szabó László gondnok látta el kézjegyével (3. melléklet).

Mihály János

Mellékletek

1.

„A H. Almási Unitaria Sznt Ecclesia Hiveinek örök Emlékeztetre néző Hálálkodása, mellyel ezen Gombnak megáranyszatása után lett újjabbi feltételére érzékenyült Lélek buzgott, annyival is, hogy ezzel kezdődött a toronynak bádogoztatása, mellyet Thorotskai Péter Gábor órás Mester ember 3000, az az három ezer Magyar Forintokért az az iránti contractus tartása szerint kiszegődött 1830-ban 29. 7bris.

A nagy munkák s a nagy tettek
Oszlopokat emelnek
Mellyeket a kik így tettek
Neveknek érdemelnek.

A homoródalmási unitárius templom.
Fotó: Mihály János

Ezer hétszáz Kilentzvenben
A mű dicső Eleink
Által a Gomb kezd – állni fenn
Áldják őket nyelveink.

Mű is azért Mostaniak
Almási Szent Gyülekezet
A Jézusban Atyafiai
E végre fognánk kezét.

Hogy Gombot aranyozni
Csillogásit fényesíteni
A Tornytot bé bádogni
Kezdjük a jót indítani.

Hogy Tornyunkat s
Templomunkat
Ezzel állandósítjuk
S jövődő Maradékunkat
Hasonlókra buzdítsunk.

Mellyre a mű ohajtásunk
S Lelkünknek buzgosága
Égre ható kiáltásunk
Almásnak Szent kívánsága.

Tornyunk bádogni fedelével
Aranyozott Gombfejével
Mint egy Pharos legyen jelül
Hogy itt égi kegyelem ül.

Csillagozzék ez a Csillag,
Míg az égen Csillag villog
A nagy templom s Orgonája
Legyen Századok Csodája.

Az egy Isten nagy Kegyelme
Legyen ennek Szent védelme
Népen fényjék dicsősége
Míg eljő mindennek vége.

Írta Máté János
Ekklesia Papja 1830. 25. 7bris.

Következnek az 1140 lélekből álló nagy Gyülekezet Nevezetesebb Híveinek s Hivatalos viselő Tagjainak Neveik, mellyek jövődő emlékezetül írásban ezen újjonon felhelyezett Gombba bétételnek:

1. Tekintetes Mihály János Úr Király Biró és Consistor Kinek Tanácsa és felügyelése alatt ezen munka elindult.

2. Tekintetes Barra Mihály Úr Stacionalis Commissarius és a Curatorus Felvigyázója.

3. Curatorok és Egyházfiak nevei. Nagy Szabó János és Gothárd Mihály. Cserépsúr curator Rigó Pál, Szabó István, Sándor János és Rigó József.

4. Prezbiterok nevei: Barra János, László András, Barra Mózes, Gothárd Ferentz, Sándor Mózes.

5. Leánytanító: Téglás József, harangozó László János.

6. Pap, Máté János. Mester Varga Ferenc.”

2.

„A torony bádogni fedése emlékére íratott 1888 31/V (mely a gombjába a többi irományokhoz tétellett).

A mint a régi becses irományok mutatják, mellyek a torony gombjában találtatva Barabás Sámuel és Varga Ferenc úr által íratottak.

Hom. Almási Unit. szent. ékklesia hivei 1785be építették a templomot, 1830ba bádogni fedetett, de már 1844be rosz lévén az előbbi fedés, a hiányos rész bebádogni tétellett; azonban 44 év vihara ezt is annyira megrongálta, miszerint újra fedése gyűlésileg el határozatott, – mely bádogni tétellett s a templom fedelének újra léczezését Lővőtei György János és György György vállalták, míg a torony gomb és csillag udvarhelyi Hermann György által aranyoztatott, mely alkalmomból irt emlékeztető versem így van:

- 1) Pégázusom gyenge, de azért bocsátom hol megbokrosodik biztatom, nohatom, s hogy derék elődőm példáját kövessem gondolataimat versbe összeszedem.
- 2) Varga úr leírta 1844 be hogy a torony akkor újra lett befedve 44 év mulva ismét javítatott felinél több része bebádogni tétellett.
- 3) 1888 május havába az öreg György János a toronyra mászva levette a gombot, s nagy volt a réműlet merész bátorságán, mit a magasba tett.
- 4) A szép aranyozott gomb vissza tétellett hogy intőjel legyen minden embereknek mutatván a gomb és csillag az egekre ez emlékeztessen az egy Istenségre.
- 5) Aljon e gomb s csillag sokáig a helyén s a nép, kik körülötte járnak, boldog legyen; ha századok mulva ismét leveszitek valásos, szabad nép olvassa ezeket.
- 6) Most egyházunk előljárait említem ezek közt püspökünk első helyre leszen Ferencz József ékes beszédű főpapunk kenettelyes szavát gyönyörrel halgattuk.
- 7) Ez előtt 2 évvel hozzánk és eljőve száz éves templomunk öröm ünnepe Jézusi beszéde a szivekre hatott dicsérte népünket s mindent a mit látott.
- 8) Papunk: Sándor Lajos lelki gondja alatt mindenek szép rendbe és ékesen folynak derék pap s jó szónok, méltó a megyében melynek jó hirneve messze kiterjedett.
- 9) Gothard Pál s Kenyeres András kurátorok értelmesek, buzgóok és fáradszatlanok

nem kimélnék időt, fáradságot s költést
 hogy egyházaink nevét fentartsák s növeljék.

- 10) Gothárd András és Jozsa Dénes valának
 ifjú Szabó Lászlóval egyházfiak
 reájok szép jövő vár e községben
 az egyház javára mind a három: ilyen!

Halandó emberek! Kik ezt olvassátok
 jut e eszetekbe mulandó sorsotok?
 gondoljátok e hogy sorok írója
 ép oly erős volt mint bármely ember fia?
 s bár mester s tanító vala egy személybe
 még is a végzetet ki nem kerülhetette
 neve: Nagy Ajtai Péterfi Áron vala
 39 éves a midőn ezt írta.
 Ugy éljetez mintha holnap meghalnatok
 S mint örökké élők, úgy munkálkodjatok!

H. Almás 1888. május hó 31.”

3.
 „Emlékirat 1909-ből.

Homoródalmási Unitár. egyházközségünk tornyának
 bádofedelét, mely részben 1844-ben, részben 1888-ban
 volt újra fedve, az idő vasfoga annyira megrongálván,
 hogy annak megújítása elkerülhetetlenné vált, miután az
 egyházközség a felsőbb hatóság engedélyét megnyerte;
 a torony újra fedését, a torony és a templom összes
 javítási munkálatait Fekete Béni székelyudvarhelyi
 építész-vállalkozónak 4320 Korona összegben
 kiadta, mely összeget az egyházközség a maga
 alapjaiból irányozta elő. Ezt megelőzőleg az
 egyházközség szintén a maga pénzalapjaiból egy
 880 kg tiszta ércsulju DI hangu nagy harangot
 állított be a tornyába a régi két kisebb harang
 mellé – mivel a régieknek hangja nem hallatszott
 el a község minden részibe. Ennek beállítására
 3342 K-ba került. E harang a község népének
 nagy örömeire 1909 év aug. 1-én vétetett
 használatba.–

Az épület javítás munkálatai 1909 évi aug. hó 2-án
 vétetünk, melyeknek folyamán a torony gombja
 levétetvén, a régebbi írással mellé ez emlékiratot
 is bádofba csomagoltuk, abban a boldogító reményben,
 hogy Isten segítségével sikerül a jövő nemzedékek
 számára is alapos munkát végeztetnünk.–

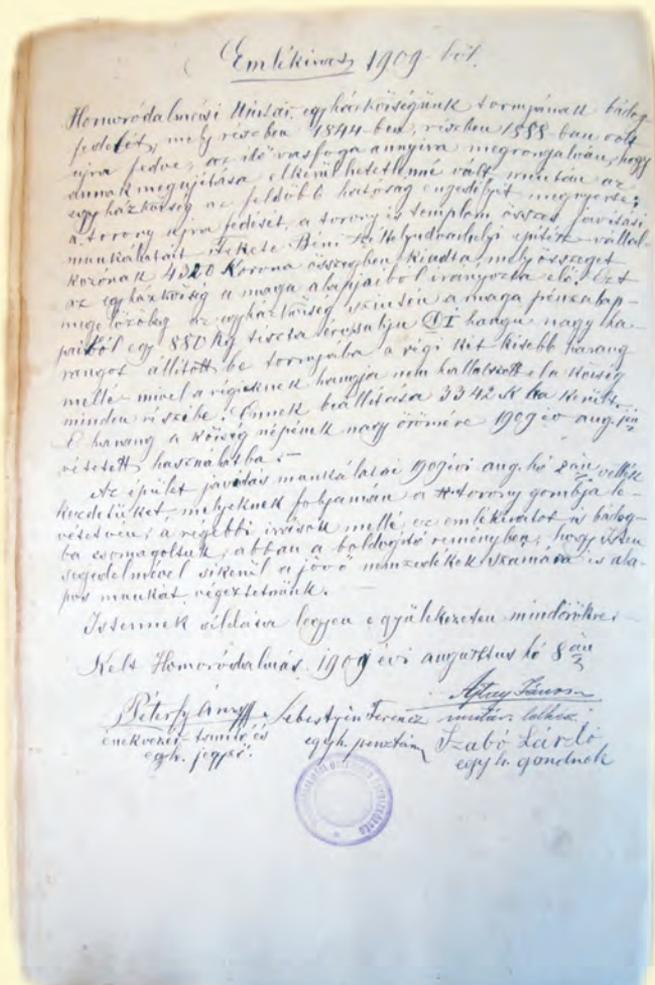
Istennek áldása legyen e gyülekezeten mindörökké.–

Kelt Homoródalmás 1909. évi augusztus hó 8-án.

Péterfy Áron   Sebestyén Ferencz   Ajtay János
 énekvezér-tanító   egyh. pénztárnok   unitár. lelkész
 és egyh. jegyző

Szabó László
 egyh. gondnok”

1. A katolikusoknál keresztalma.
2. Dr. Takács Béla: A toronygomb. In: *Reformátusok Lapja*, XXVI. (1982) 40. sz. 3.
3. Dankó Imre: A toronygombokról és a toronygomb iratokról. In: *Vallási Néprajz* 5. Szerk.: Dankó Imre – Küllös Imola – Molnár Ambrus. Debrecen, 1991. 177–201.; Dankó Imre: A református toronygombok elhelyezésének szokásai és a toronygomb iratok műfaji sajátosságai. In: *Folklorisztika 2000-ben. Folklor – Irodalom – Szemiotika. Tanulmányok Voigt Vilmos 60. születésnapjára*. Szerk.: Balázs Géza et al. 2. köt. Bp., 2000. 284–308.
4. Keszeg Vilmos: *Egy Hir adás a' Késő Maradékhoz. 17–20. századi erdélyi toronygombiratok*. Marosvásárhely, 2006. Lásd még: <http://lexikon.adatbank.ro/tematikus/szocikk.php?id=48>
5. Lőkös Péter: A barcasági Feketehalom toronygombirata. In: *Egyháztörténeti Szemle*, 11. évf. (2010) 1. sz. 160–175.
6. Bencző Dénes: *A Homoródalmási Unitárius Egyházközség története, a mai templom fennállása 200 éves évfordulójának megünnepléséig*. Kézirat a Homoródalmási Unitárius Egyház Irattárában. 19–21.
7. Uo. 38.
8. 1825–1854 között volt Homoródalmás lelkésze.
9. Fedelének vasazott, fehérre festett belső oldalán levéldíszek közt a következő felirat olvasható: *A Homorod Almasi unitaria Sz : ECLesiáé. 1828.*
10. Szerzője Varga Ferenc helybeli tanító, versfaragó. 1826–1869 között volt az egyházközség mestere, énekvezére. Orbán Balázs „idegenvezetője” volt Almáson, aki a barlangról írott versét, „mint a népköltészet egy igen szép gondolatokat felmutató példányát”, be is iktatta az Udvarhelyszéket bemutató kötetében.
11. 1874–1915 között volt az egyházközség iskolamestere.

Napló életemről, 1896 (II. rész)

Nagy Gézáné Bogdán Rozália önéletrajzi feljegyzésének első részét, illetve az önéletrajz elemzését az Örökségünk 2012. évfolyamának 4. számában olvashatják kedves olvasóink. Az önéletrajzi feljegyzések közreadója Bogdán Rozália dédunokája, Nagy Istvánné Szabó Gyöngyvér, a Csíki Székely Múzeum fotográfusa.

Anyám ezek után nem akart eltávozni Kézdivásárhelyről, sem eladni a még mindig meglévő boltot, mert érezte előre, hogy nem lesz szerencsés, és minket féltett.

De Istenem, ki tudott volna ellent állni annyi szép kérésnek, könyörgésnek, mit tata tett, hozva fel az érveket, hogy hisz, ha így is van, az anyám miatt történt velem, s ő túl nem éli, ha el nem megy. Anyám újra engedett, bár most szentül meg volt győződve, hogy kárára teszi, és nem is volt oly boldog, mint hitte, hogy lesz. Rövid idő alatt vizzálykodások fordultak elő, már nem voltak egy nézetben a világ folyása fölött.

Anyám, szegény, érezte, hogy szíve alatt szívet hord¹, kinek létét fog adni, ha eljön az idő. Ez is eggyel több ok volt, hogy tatát kövesse Barótra. Így hát elmentünk, de elutazásunk megelőzte az 1879. évi bécsi kiállítás, ahová anyám tatával együtt felmentek, s elég gondatlanul az üzletet a már nevezett

üzletvezetőre bízta, aki is visszaélt bizalmunkkal, és tetemes kárt okozott, amit sajnos később mi éreztünk meg. Visszajöve a kiállításról megvette a boltot az üzletvezetőtől, s így mi elmentünk Kézdivásárhelyről új otthon alakítani Barótra, ami nagyon nehezen ment, dacára a szíves és barátságos fogadtatásnak, amiben minket részesítettek és felkaroltak.

Tata szeretett volna nyílt házat tartani, mulatságokat rendezni, és másutt is, hol volt, ott részt venni, anyám meg a csendes, elvonult, boldog életet szeretett volna, és efelett nagyon sokszor lett az úgynevezett házi füst. Később tata elkezdte hanyagolni az iskolát, nem adott pontosan órát. Anyám figyelmeztette, s ő ezért haragudott, fújta magát, hogy nem lehet az életnek rabja.

Hazulról, mert még mindig otthonnak Kézdivásárhelyt nevezük, anyám többször pénzt kapott a künnlévő tartozásokból is, és az üzlet törlesztéséből is. Ő ezt a pénzt jó helyre használta fel,

kiadta kamatozni, és ez tatának nem tetszett, hogy miért nem marad otthon a pénz, és ha kell, költsenek is belőle, ne vonjunk meg semmit magunktól. Úgy, hogy többszöri ismétlések után anyám nem hagyta elpusztítani a már meglévőket. Még annyira is mentek a szóharcban, hogy tettelesen is bántalmazta anyámat többször, minek következtése alatt anyám kedvetlen, visszavonult, szomorú, bánatos életet élt, s végül legnagyobb elkeseredésében az újabb bántalmak miatt kijelentette, hogy visszamegy Kézdivásárhelyre. Bármenyire ellenkezett, kért s fenyegetett tata, anyám nem tágitott, és háromévi távollét után, két lánygyermekkel megszorodva a család, visszajöttünk újra szülővárosunkba, sok tapasztalás[sal] és még több csalódással szívünkben.

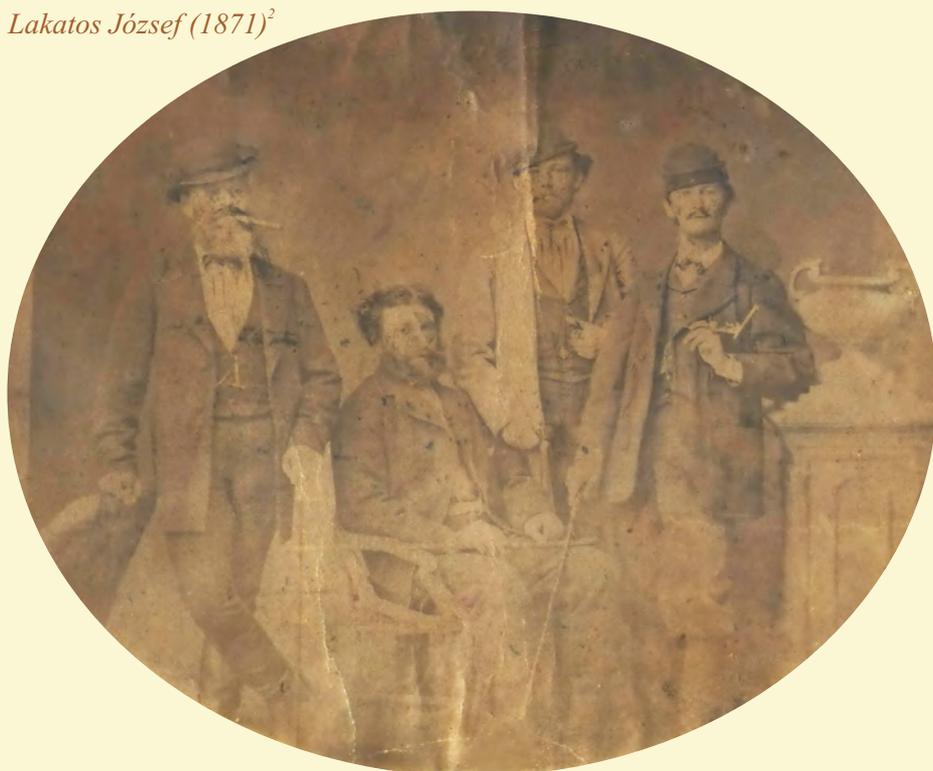
Óh, de még ezután jött a fájdalmasabb része az életnek, mert tata, beadva a lemondását, követett minket, s így mi itthon teljesen kifosztva minden keresetforrásból éltünk vagy három évig tizedmagunkkal, beleértve a két cselédet. S pedig ez sok idő oly terhes családnak, mint a miénk volt, s persze ami megvolt, a készttük és fogyasztottuk. S ha anyám nem teszi jó helyre kamatozni, s elköltöttük volna, mikor kézhez kapta, úgy akkor nem tudom, miből éltünk volna.

Végre-valahára tata is kapott valami hivatalt, ami épp semminél több volt, de a mi szükségleteink fedezésére, mint a tengerben egy csepp, épp majdnem annyi volt, de mégis csak valami volt, legalább az ő szükségleteit fedezte.

És mi így éltünk napról napra tovább. Tata mindig pályázott és remélt, kapott is kinevezést, de mikor el kellett menni, akkor meg nem tudott elválni a családjától. Anyámat meg hiába hívta, ő határozottan kijelentette, hogy többet nem megy vele sehova, és így is történt.

Nekünk volt egy házuk, de régi, korhadt épület, s más birta haszonbérben. Anyám most hozza az ő atyjától kapott örökséget, és elhatározta azt a házat jó karba helyezni, hogy mi lakjunk ezután benne. Elég jó és kényelmes lakást is építettek azon rondaság helyére, s mi oda is költöztünk, s csinosan be is rendezkedtünk. Itt éltem én azt a kort, mire mindig szívesen emlékszik vissza mindenki. Itt voltam gyermeklány, aki iskoláit végzi, itt ébredtem azon tudatra, hogy már én is ké-

Lakatos József (1871)²

ne legyek valami az élet színpadán, s készakarva szerettem volna hamarosan nagylányt csinálni magamból, hogy számítás alá jöjjek.

Most is mily híven és édesen emlékszem az iskolai időkre, s a nevezetesebb eseményekre, ami, persze, a csintalanságból eredt. S később szintén, mikor varrni tanultam, hisz nem is képzelek asszonyt, akinek ilyen és ezekhez hasonló kedves múlt emlékei ne lennének, de nekem, sajnos, mindig kell, hogy ezen szép emlékeket kísérelje egy el-elszomorító kép, amit bizony azt is át kellett élni, s hogy fáj most is, csupán az emléknél is, hát mikor még át kellett élni, na de elmúltak ezek is, mint egyéb, azt kellene ezek után írnom, de nem tehetem, mert fáj, hogy hiába szedem össze múltamat, elmondhatom, sohasem voltam boldog, ez pedig nagy szó, és ez így is volt.

Mert míg az atyám, szegény, élt, addig csendes boldogság volt a háznál, de azt én nem élvezhettem, csak anyám, ki nagyon sokszor elmerengett, tudatta velünk az akkori és mostani életünk különbségeit. Most minduntalan folyt a házi békétlenség, most ezért, majd azért, s így hát se hossza, se vége nem volt. Mi, szegény fejünk, kértük anyámat, hogy ne szóljon, ne kezdje mindig a viszályt. De, bár megígérte, mert sajnált, látta átélt félelmeink, de azért mégiscsak el is kezdődött, és el is folyt, mint rendesen. S néha még ütlegekre is került a sor, amit pirulva és szégyellve írok ide, de mivel igazat szándékoztam papírra megörökíteni, kénytelen vagyok ezt is ide csatolni, azon megjegyzéssel, hogy majdnem mindig tata annyira ingerelte kíméletlen kifejezéseivel, s brutális, primitív, s mondhatnám, néha frivol szavaival, hogy anyám végre nem állta meg, és arcul ütötte.

Persze, mi ezen jeleneteket félholt-ra ijedve éltük túl, hogy most meg tata fogja egyetlen érintésével összezúzni anyámat, ami még, hál Istennek, még nem történt meg, hanem az igen, hogy kezét úgy megfogta, hogy pár hét múlva is meglátszott az ujjai helye.

Ugye ezek szép emlékek múltból, s pedig igaz, mind megtörtént dolgok. S még voltak, ha jól összeszedném emlékezőtehetségem, több és szomorúbb dolgok is.

Például egy darabig mindig miatunk, árvák miatt volt a harc, s fő ok a

*Lakatos Józsefné Zakariás Anna
a lányaival (1881)*

hagyaték volt, mert hányszor tárgyalás volt, mindig előjött, hogy számoltassák, és akkor már mi is rettegtünk, mert tudtuk rendszerint a következő heves zavart, ami közben mi kellett hallgasuk a ránk vonatkozó nemcsak célzásokat, hanem tökéletesen érthető kifejezéseket, hogy mi mind megettük eddig, amit örököltünk. Hát még miniket nem is kötelesek már tartani el, s mehetnénk, s mi ezt kénytelenek voltunk szó nélkül tűrni, csak félre fordulva, lopva könnyeztünk, hogy ne lásák, nehogy ebből is baj legyen.

Anyám, szegény, végül mindig a mi pártunkra állt, és ekkor volt meg a haddelhad.

De mint mindennek, úgy el kellett jönni annak is, hogy nővéremhez kezdtek udvarlók járni, s óh!, ezért is mennyi kellemetlenségeink voltak. Különösen egy megtetszett neki is, és viszonozva is volt érzelme, aki is többször járt hozzánk, de nem lévén biztos jövője, erősen elleneztek. Többször kért személyesen engedélyt, s oly kedvesen tette azt, hogy nem tudták megtagadni és megengedték, de párszori ottjárta után újra csak azt kívánták, hogy nővérem adjon túl rajta, és ők mi mindent ki nem találtak a közeledés és találkozásra, amit igazán csak mélyen szeretők tudhatnak kieszelni.

Nővérem eközben már egyszer nyilvánított menyasszonya volt egy kereskedőnek Csíkba. Hazudnék, ha azt mondanám, hogy erőltették ezen elhatározására, nem, sőt, tetszésére bízták a választást aközt, hogy menjen vagy

maradjon az anyai szárnyak alatt, de ő egy hirtelen pillanatban megírta az igen választ, amit később igen megbánt, és fel is bontódott a viszony. Tán jó is volt így.

Érdekes jelenet játszódott le egy vásárnapon. S azért itt pár sorral megjegyzem, ugyanis nővérem fasében volt udvarlójával, s azért is határozta el magát oly hamar, hogy kezét odaadja azon csiki kereskedőnek. Anyám és nővérem elmentek látogatóba, s engem hon hagynak. Alig záródik be utánuk az ajtó, kopognak. Én ijedtemben és félelmemben, hogy ki lehet, alig bírtam kimondani a szabad szót, s hát ki jön [más], mint a nővérem udvarlója, mégpedig azzal a szándékkal, hogy tőlem kitudja a valót, hogy igaz-e, hogy nővérem jegyes. Én hímezttem, hámoztam, de végre bevallottam az egészet, úgy, mint volt, mert anyám már figyelmeztetett, hogy mondanám meg, hisz neki már nem szabad közelíteni nővéremhez. Így hát gondoltam, Isten neki, bár tudtam, fájdalmat okozok neki, de hát meg kell lenni. És mire én elmondtam mindent, hazajöttek ők, s egy pillanat műve volt, hogy megtudja a valót, hogy elárultam, csak ahogy bejött rám és őrá nézett nővérem és tudott mindent. Az én tekintetem kérni látszott, hogy ne haragudjék a történetek felett, a másik meg teljes neheztelését és szemrehányását foglalta magába. Nővérem elsápadt és intett, hagyjam magukra. Én örültem, hogy megszabadulhatok kínos helyzetemből. Valami két órát voltak együtt. Mire visszamentem, könnyezve találtam mindkettőt, s alighogy lámpát hozva leülök, egyszer kocsizörgés áll meg kapunk előtt, és halljuk, valaki jön is be mihozzánk. Mi vártuk a nővérem jegyesét valamelyik napon, és mint villám cikázott át fejemen az a gondolat, hogy ő, és senki más, s míg én dermedve az ámulattól felállva maradok, egyszer fut be a kisebbik testvérem kiáltva a nevét azon férfinak, kit a sors nővéremnek szánt, híva őt, hogy menjenek ki, mert megérkezett, és ő hallva ezt éles sikollyal felszökött helyéről, de azon percben összeomlott és elájult. Egymásra néztünk nővérem udvarlójával, s rémületünkben nem tudtuk, mit kezdjünk, de nem volt idő a gondolkodásra, mert anyámat karján vezetve két szobán keresztül közeledett a kijelölt vőlegény. Így mi hirtelen visszaültünk a fotelbe, amelyben ült, és

Nagy Gézáné Bogdán Rozália (1887)

fülébe súgtam lehető élesen, hogy térjen magához, hisz mindnyájunkat bajba hoz, és ő feleszmélt, de ideje is volt, mert anyámék bent voltak, s mire beértek volna hozzánk, újra az a testvérem elszólja magát, tudniillik tudtukra adta, hogy nővérem elájult a vendégjövételétől. Iszonyú kínos helyzet nehezedett mindnyájunkra, de az újonnan jött feltalálta magát, bemutatván magát a más férfi előtt, megkérdezte nővéremet hogyléte felől. S engem tréfás megjegyzéssel illetett, s azzal újra a karjára vette anyámat és kimentek, magunkra hagyva bennünket. Mi unszoltuk a nővérem, hogy menjen ki, de ő kijelentette, bármi történjék, de ő nem bír hozzá szólni, nemhogy nyájas lenne, mint jegyesnek illik.

Másnap korán elutazott a vendég Brassóba, nővérem felkelt és egész hidegen vett búcsút tőle, s mikor közeledni akar, hogy bár kezét csókoljon, határozottan visszautasította. Rá másnap levélben tudatta, hogy nem tud neje lenni, mert mást szeret. Ezen megtörtént dolog után félbemaradt a kilátásba helyezett menyegző. Nem is mertük emlegetni. Azon fiatalember, ki miatt lett ez így, újra járt hozzánk, s régi lett minden, értve a miatta származó kellemetlenségeket is. S így eljárt az idő, bekövetkezett az is, hogy öneki is el kellett menni katonának, mint minden ügyes embernek. Bár csak egy évre kellett elmenni, mégis kétségbe ejtette őket, s nagyon fájón és szomorúan váltak el egymástól. A levelezés folyt, elébb gyakran váltottak egymással, de később ritkábban írtak egymásnak, de azért a viszony fennállt.

És ezek után történt az én egyhangú életemben is változás. Ugyanis én már elvégezvén az iskoláim, anyám a ruhavarrás és szabás megtanulására adott. Szerencsésen meg is tanultam, és elég rövid idő múlva már otthon folytathattam. Ez idő alatt én is a 16. évembe fordultam. Ezen télen szintén jártunk a jégre, s ott megismerkedtünk egy szőke fiatalemberrel³, ki évek előtt barátságban állt fivéremmel. Többször jött mihozzánk, s enyelegve eltöltöttük az időt. Később kezdett mellettem többet lenni és játszani. Én ezt úgy vettem, hogy engem még egész gyerekek néz és úgy játszik velem, mert nővéremnek meghitt barátja lett. Megmondta viszonyát az ő választottjával, nem titkolva el semmit előtte, és a lefolyt kellemes és kellemetlen napokat, mióta ösmeri, viszont öneki is szerelmi titkot mondott el ezen szőke ifjú, azaz, hogy ő is szeret egy lányt szülőföldjéről, és leveleznek ők is. Nővérem ezt elmondta mind nekem, és néha meg is mutatták egyik a másiknak kapott leveleiket, és nekem még tartalmuk titkait is elárulta, s már most el lehet képzelni, mit éreztem én, midőn ezen fiatalember nyájas, hízelgő, s mondjuk, szerelmes szavakat halokan susogott nekem. A harag, a kétség, megvetés az emberi nem iránt, vágyini el az ottani körből, tán egy jobb világba, és a végtelen keserű kétségbeesés járta át szegény árva szívem. Elgondoltam így! Hát ez az élet? Ez az ábrándképnek a valója, amit egy 16-ik éves lány fest magának?! Hogy mit először hall a szerelemtől, az is valótlan hazugság!

És oh, hogy el voltam csüggedve, napokig zavart voltam, nem leltem helyem, szerettem volna futni az emberek közül, és mégis övele is kellett szinte minden nap találkoznom.

Később, hogy látta, hasztalan van körülöttem és beszél, még leveleket írt, és verseket, de én hideg és néma maradtam fájdalomaimmal. Ő látva ezt, nővéremnek elmondta, hogy én őt tán meg sem hallgattam, és szóljon ő énvelem, és kérjen meg szándékom felől. Ez újabb csapás volt árva, szeretet nélküli szívemre. Eddig nagyon szerettem nővérem, s ekkor kezdtem elhidegülni tőle. Gondoltam: hát te is?! Ilyen vagy, mint a többi? Pedig téged jónak hittelek és nagyon sok keserű könnyet hullattam, elgondoltam, hiszen ezen ember, ha mást szeret sok időn keresztül s le-

Nagy Géza (1895)

velez vele, engem akkor csak időtöltő játéktárgynak vesz. S nagyon bántott ezen tudat, de mikor nővérem unszolt, hogy írjak választ kérelmeire, hogy szeretem, ez már kihozott egész valómból. Hát ő kivédeni és figyelmeztetni kellene engem, mivel ő tudta is viszonyát mással, hogy ügyeljek, és ne higgyek, ne is hallgassam meg, hát ő unszol engem annak folytatására. Hej, pedig első szerelemben csalódnai, azt hiszem, örök életen át fennmarad. S én ezeket mind át-átgondoltam minden nap és ... elcsüggedtem egészen. Nem volt még az sem, kinek legalább kipanaszoljam magam, csak, mikor csendes lett minden, beállt az éj, s körülöttem aludtak, csak akkor sírtam ki lelkem kínjait párnáimba bújva, s kértem Istent, vajha szabadítana meg ezen kinteljes élettől, és hány ily éjjelt virasztottam én át, ki tudná azt megmondani. Így éltem én hónapokon keresztül.

Végre ebbe is belefáradtam, s szegény szívem kezdett remélni, hátha valamit mond, hogy szeret, és a más nővel szakít. Persze ezt ismét csak nővéremtől tudtam meg, mert nekem nem is szabadott tudjak a köztük folyt bizalmas társalgásról, s végre 7 hónap hozzánk való járása után, mikor ismét nővéremtől megtudtam, hogy a más lánnyal felbomlott a viszony, mondom, végre én is elszántam magam, és választ írtam kérésére és leveleire. Hogy mit írhattam, azt már tisztán nem tudom, s nem is emlékszem, de igen is arra, hogy következő kedden östve [este] fillérostély [estély] volt, hol mi is részt vettünk. Én övele nem találkoztam a

válaszom átadása óta, ami vasárnap volt és itt, az östélyen négyes közben, amint táncoltunk, azt mondta ő, oly levelet írtam, melyre ő, tapasztalt férfi nem tudja, mit és hogyan írjon választ, és én rá röviden azt mondtam, akkor ne is válaszoljon, ami neki nagyon rosszul esett. Ezen este ideges, indulatos és makacs voltam. Mindenben az ellenkezőjét tettem, mint ahogy ő óhajtotta, és szerettem volna harcra hívni a világot és dacolni ellenségeimmel, és ő mindent szóltan, szomorúan tűrte és nézte. Engem nagyon kifárasztott az erőltetett jókedv, mert naiv voltam mindenkivel, s alig vártam a hazamenést, hogy újra magamra maradva könnyeim özönével könnyítsem nehéz szívem. De minnek is részletezem tovább, elég az hozzá, végre-valahára kezdett szívem is felmelegedni, s hinni kezdem, hátha igazán szeret, hisz a tények is mellette szóltak, mert miért járt volna oly hosszú időn át hozzánk, ha értem nem? S miért volt oly hív mindenhol velem szemben, ha nem igazán vonzódik hozzám?

Ilyen és ehhez hasonló körülmények között eltelt a farsang, és egy pár mulatságban még voltunk, ahol még egy pár udvarló akadt, de látva az ő féltékenységét, nem mertek hosszabban járni utánam, visszavonultak, és ő maradt a régi hú lovag.

Tavaszi eljöttével megkérte kezem anyámtól, tőlem ugyan nem kérdezte volt még addig, hogy őután elmenék-e, csak azt, szeretem-e? S én igenel feleltem, hívén azt, hogy szerelem a neve annak, amit én akkor éreztem. Anyám áldását és beleegyezését adta a kilátásba helyezett esküvőnkre. Csak még én nem adtam határozott választ, de végre én is beleegyeztem, és kitűztük a napot: május 18.

Ezen idő alatt nővéremnek is akadt egy barna fiatalember széptevője, aki meghallva azt, hogy engem, mint kisebbet, megkértek, ő is kedvet kapott, és nyolc nap múlva jelentkezett nővéremért anyámnál mint kérő. Anyám nem akart beleegyezni, hogy egyszerre két gyermekétől válják meg, nem a fiatalabbal kezdik a férjhezmenést. Elég az hozzá, sok kérés és biztatásra ráadta a fejét, és azt mondta, legyen, hát hozzáme gy.

Itt egy rövid jelenetet írok le, milyen komoly leány voltam én abban az időben, és hogy ismerkedett meg nővérem azon fiatalemberrel.

A leírt farsangon egy bálra a fiatal emberek maguk hordták szét a meghívókat, persze a rendezők. Ezeknek egyike volt ezen férfi is. Mihozzánk is elkerült a sor. Épp akkor beszéljük, hogy vajon kik hozzák el mihozzánk, csattan rá a kapu zárja, s kinézve az ablak felé, látjuk, jön két férfi. Megjegyzi az én uram, mert ezután így fogom nevezni, ne, jönnek is. Uccu, nekem sem kellett több, elszaladtam két szobán át ki a konyhára, s őket otthagytam a legnagyobb bámulat közt. De bármilyen gyorsan történt is az én elszaladásom, mégis észrevették, mert hallották az ajtócsapkodást, és bátorságot vettek megkérdezni, ki volt, ki elszaladt? Képzelné lehet az én helyzetem, mert mama megmondta minden leplezés nélkül, milyen szeszélyes lánya van neki. Ki is jött énhozzám, parancsolva, hogy menjek be, szidva, hogy miért futottam ki, s mily zavarban hagytam őket is. Én szépen megkértem, hogy bocsásson meg, de nem tudok bemeni. Bár bánom, hogy elfuttam, de most úgy ver a szívem. Anyám, bemenvén, épp így, szóról szóra elmondta, s én ezt végighallgattam, kíváncsi voltam, azt hittem, elsüllyedek a helyemben. Ők nevettek felette és oly kíváncsi lett az egyik, aki nem ismert, hogy az mondta, ha anyám megengedi, vissza fog jönni később, ha majd előjövök. Anyám szívesen vette, hogy meg fogom legalább szégyellni magam, és többet nem fogom produkálni, mert ezen eset nem is volt az első, de hogy én miért tettem, azt én sem tudom, s nem is tudtam, egy perc szüleménye volt. Ezen fiatalember be is váltotta a szavát és visszajött. Én kéredztem anyámtól egy barátnőmhöz, és bár ott volt az uram, őt is ott akartam hagyni, de nem engedtek, míg végre szépen az ablak alatt leguggolva visszajött azon fiatalember. Mikor belépett, iszonyút sikítottam és háttal fordultam, elfedve arcom, mely szint kigyulladt a szégyenpírtól, de hirtelen meggondoltam magam, visszafordultam s elébe álltam mondva, hogy nézzen meg jól, s végre megkérdeztem, tetszem-e? Volt nevetés, ottmaradva megkezdődött az ismeretség. Így kezdett a ház, vagyis nővérem rendes vendége lenni, míg házassággal nem végződött⁴, összekapcsolva a miénkkel. Egy vasárnap délutánján négyen álltunk az oltár előtt, rendre mondva el az esküt. Én utolsó voltam, de leghango-

sabban mondtam el a holtomiglant. Én voltam a négy közül, aki másnak sem nem mondtam, sem mástól nem hallottam, hogy esküdte volna, hogy szeret. Tiszta volt a szívem, lelkem, bátran felemelhettem a fejem, s bár elhangzott az eskü, s én mégsem hittem, hogy én az uramé lettem, mint álom vagy játék, úgy tűnt fel nekem, s most, évek múlva is csak úgy jut eszembe, s bár a visszaemlékezéstől a gond nélküli, boldog időre, melegség járja át keblemet, mégis oly szorongást érzek szívemben, hogy miért, ki tudja.

Esküvőnk előtti napokban azon fiatalember, aki nővéremet első kérésétől is visszatartotta, aki abban az időben katona volt, újra hazajött szabadságra. Ahogy hallotta, hogy nővérem megy férjhez, s a kétségbeesés között volt, de úgy az uram, mint mások rábeszéltek, hogy hagyjon fel már nővéremmel, s utazzék vissza ezredéhez, ne érintkezék nővéremmel, mert újra visszalép, s csak szerencsétlen lesz. Végre ráállt és 17-én visszament, mi megesküdtünk 18-án, ki-ki milyen lélekkel, azt csak maga-maga tudta mindenik.

Másnap ide jöttünk Kovásznára, megkezdődött az asszonyságom, ami sok keserűség s betegség, s kevés öröm s meglegedés közt folyt le. Az uramra nincs panaszom, nem csalódtam benne, csak a szerencse nem kedvezett nekünk, s elvette az életkedvemet. 7 gyermeknek adtam életet 13 év alatt, az első 4 elhalt. Aki ezt a keserű poharat ürítette, hogy az első gyermekeit elveszítse, csak annak lehet fogalma azon fájdalmaokról, másnak hiába mondjuk. Most él 3, van 2 fiú, 1 leány. Az ég oltalmazza őket minden bajtól, s hagyja meg nekem őket.

1. Lakatos Józseftől két gyermek született, Kornélia és Jolán. Jolánnak két lánya volt, Bella és Jolán. Az ifjabbik Jolán férje, Demeter Béla a XX. század elejétől a Székely Mikó Kollégium tanára, az 1940-es években igazgatója.

2. A fénykép hátán: „Külföldi utazása után először kinevezett [felső] n[ép] isk[olai] igazgató Kézdivásárhely az ott 1872-ben felállított [felső] népiskolánál. Most [1884] körjegyző. Utazott 1 évig Würtemberg és Schweitzban. Kapott 1000 f[örin]t[o]t. [...]... ezen kép Würtembergben, Reuthlingenben, tanulmányi kirándulás alkalmával keletkezett. – Lakatos 1884.”

3. Nagy Gézával, aki 1854. október 10-én Marosvásárhelyen született (Nagy Ferenc és Fejér Karolina gyermeke).

4. Férje Khell Bogdán.

Székelypetki amerikás kivándorlódal

Az amerikai dal, amerikai népdal, kivándorlódal, kivándorlóének népi líránknak a rabénekek, kesergők és bujdosódalok mellett kevésbé ismert, egyik újabb kori műfaja. Olyan dalok ezek, amelyeknek témája a kivándorlás. A magyar nemzet tragikus történelme folyamán többször is került olyan helyzetbe, hogy tagjai szülőföldjük elhagyására, kivándorlásra kényszerültek. Például az 1848-as forradalom és szabadságharc bukása után. Vagy az 1880-as évektől az első világháborúig, aztán Trianon után és az 1930-as években is, amikor politikai, gazdasági, megélhetési okokból több millióan hagyták el a magyar területeket. Az Amerikai Egyesült Államok mellett még Kanada, Dél-Amerikából Brazília, Paraguay és Argentína volt a végcél, ahol ma is népes magyar emigrációs közösségek élnek. A kivándorlók egy része nem szándékozott örökre elhagyni hazáját, szülőföldjét, csak a jobb kereseti lehetőség vezette őket, hogy majd hazatérve, a kint megtakarított pénz segítségével, jobb, emberibb módon éljenek. Ezek közé tartozott a székelypetki Kerekes Bíró (Selét) Lajos is, aki több év dél-amerikai, argentinai tartózkodás után tért haza, és itthon, szerettei között élte le az életét, hamvai is hazai földben pihennek. Tőle gyűjtöttük az 1980-as években azt a dalt, amelyet saját bevallása szerint sokszor énekelt a nagy idegenségben, családjától távol. „Ezt fúttam Amerikában, ott laktam egy helyt, s kiállottam így az ajtóba, s elkezdtem.” – mondta, amikor magnóra énekelt az Argentinából hozott éneket. Az utazás viszonyosságairól, a honvágyról szól ez a dal, amely Petken több változatban él. A férfiak körében kocsmai énekként is közkedvelt. A dalt az Amerikát megjárt, „amerikás” székelytől gyűjtött változatban közöljük.

Este kezdtem a tengeren utazni

Énekelt: Kerekes Bíró (Selét) Lajos 85 éves, Petek, 1984.
Gyűjtötte: Lőrincz Ilona, Lőrincz József.
Lejegyezte és a kottaképet készítette:
Csathó Kunigunda Júlia

Parlando ♩ = 90

Es - te kezd - tem a ten - ge - ren u - taz - ni,
Kezd - tek ve - lem a hul - lá - mok har - col - ni,
I - mád - koz - tam szép cse - de - sen ma - gam - ba,
Én is - te - nem, se - gits szü - lő ha - zám - ba.
var. 1. sor a 2.-3. szak.
Ar - gen - ti - na né - kem nem szü - lő - ha - zám,

Este kezdtem a tengeren utazni

Este kezdtem a tengeren utazni,
Kezdték velem a hullámok harcolni.
Imádkoztam szép csendesen magamba,
Én istenem, segíts szülőházamba.

Argentína nekem nem szülőházam,
Nem volt benne soha egy boldog óráim.
Ha búsultam, a gebrács bor vigasztalt,
Spanyol kislány két pesóért betakart.

Argentína nekem nem szülőházam.
Nem volt benne soha egy boldog óráim.
Székelypetek, Székelypetek a hazám,
Ott szült engem örökre az édesanyám.

Énekelt: Kerekes Bíró (Selét) Lajos, 85 éves, Petek, 1984.
Gyűjtöttek: Lőrincz Ilona és Lőrincz József.

A változatok nem térnek el nagyon egymástól, főleg a szakaszok sorrendjében különböznek. De új elemet is tartalmaznak. Mint például a Bíró Laci Pálné Kerekes Vilma 64 éves, szintén peteki lakostól ugyanakkor gyűjtött variáns:

Mikor engem kilenc orvos vizitált,
Azt kérdezték, hogy „Hol születted, te betyár?”
Azt feleltem, Székelypetek a hazám,
Ott nevelt fel az én jó édesanyám.

Azt feleltem, Erdélyország a hazám,
Abban sirat az én jó édesanyám.

Az első két sor sok népballadában is megtalálható, de itt tökéletesen illeszkednek formailag és tartalmilag is az új környezetben a lírai szöveghez.

Talán a legszebb, a legcsiszoltabb változat mégiscsak a következő:

Este kezdtem a tengeren utazni,
Kezdték engem a hullámok ringatni.
Azt gondoltam szép csendesen magamba,
Én istenem, segíts szülőházamba.

Argentína nekem nem szülőházam,
Nincsen nekem benne egy boldog óráim,
Ha búsulok, a piros bor vigasztal,
Spanyol kislány két pesóért betakar.

Argentína nekem nem szülőházam.
Nincsen nekem benne egy boldog óráim.
Erdélyország, Petek község a hazám,
Ott nevelt fel engem az édesanyám.

Énekelt: Bíró János Pálné Józsi Margit, 57 éves, Petek, 1984.
Gyűjtöttek: Lőrincz Ilona és Lőrincz József.

Petek

A faluban az *Argentína* címmel ismert dalt sokan szeretik. Az idegenség érzésével szemben a honvágy, az önzonosság megfogalmazása teszi közkedvelté. A három változat jól példázza a variánsok születésének jelenségét. Sőt, utógyűjtéssel, 2012 adventjében még egy példányát fedeztük fel ennek az éneknek. Az adatközlő a 84 éves Kelemen Albertné Kerekes Anna jásfalvi lakos volt, a fent közölt variánst éneklő Kerekes Lajos testvérének, Kerekes Dénesnek a lánya, aki Jásfalvába ment férjhez. Anna néni 1928-ban született, kétéves volt, amikor az édesapja és annak testvére elmentek Argentínába szerencsét próbálni, és már iskolás volt, amikor hazajöttek. 1930-tól kezdve hozzávetőleg öt évig voltak oda. Az édesanyja az alatt Bukarestben szolgált, a nénye nevelte őket. „A szegénység vitte a férfiakat a nagy idegenbe szerencsét próbálni” – mondja. „De édesapám sokat mesélt az ottani életről, kalandjairól, én is szívesen elmentem volna oda. [...] Ezt az éneköt is ők találták ki.” Anna néni, saját szóhasználata szerint, „betyár leánka volt”, mozgékony, talpraesett, jó énekes-táncos, jó szereplő a színdarabokban. Sok balladát tudott, hisz gyermekkorában, a fonóban („kórusban”) és különböző munkalkalmakkal sokat énekeltek. Sajnos, az öregkori memóriaromlás miatt csak részletekre, töredékekre emlékezik a körülbelül húsz balladából. Énekel a Kőműves Kelemenéből, a Gazdag feleséget és a Szabó Vilmit szinte hibátlanul fújja. Az Argentínát is kissé összezavarva, de ilyen szép sorvariánsokkal énekelte: „Erdélyország, Székelypetek a hazám”, „Én istenem, segíts szülőfalumba”.

Anna nénitől értékes információkat kaptunk arról a közegekről, amelyben hajdan, ifjúkorában virágzott a népdal- és balladaéneklés. Megtudtuk, hogy Petken az 1930-as, 40-es években erős fiatalság volt, állandóan jártak kalákába, tollufosztani, kukoricát fosztani, s akkor örökké énekeltek. Együtt szórakoztak, kártyáztak is. Délre főtt törökbúza, zsíroskenyér, pityóka volt káposztalével, esetleg tészta. Este kórus, azaz fonó. Kivettek egy üres házat, ott gyűltek össze. Jöttek a legények is. Füttyel hívták egymást. Ment a marosszéki, és más táncok. „Annyit táncoltam, hogy elkopott a cipőm, fából talpalták újra, hogy bírja. A népdal, a ballada volt nagy divat akkoriban. Nagy Etelkával voltunk barátnésok. Még most is él. Molnár Andrásnak a felesége, a víz mellett.” – fejezi be. Vajon mire emlékszik még Molnárné Nagy Etelka? Nemsokára meglátogatjuk őt is Petken, a patak mellett a második házban, balra.

Az Argentína, ahogy ezt a Petken közismert dalt nevezzik, a kivándorlódalok tipikus változata. A szakaszok rím-

képlete: aabb. A rímek páros rímek. Tizenegyes sorainak ritmusképlete: 4/4/3. Zeneileg az új stílusú népdalokhoz tartozik. Anna néni szerint az édesapjáiék találták ki, de ez kétséges. Habár kevés kivándorlódal, s azoknak kevés variánsa ismeretes, sok keresés után sikerült egy, a petkihez hasonló találnunk. Íme:

Amerika nekem nem szülőházam;
Nincsen benne se víg napom, se óráim;
Búval élem, búval töltöm világom,
Senki se látja szomorúságom.
Fiumében ültem fel a hajóra,
Visszanéztem széles Magyarországra.
Áldott legyen Magyarország örökre,
A sok magyar boldog lehessen benne!
Mikor kezdtem a gőzhajón utazni,
Kezdett velem a gőzhajó játszani;
Én meg csak úgy sóhajtoztam magamba:
– Én istenem, segíts vándorlásomban!
Piros rózsa virágzik a hegytetőn;
Árva vagyok, elhagyott a szeretőm.
Hej, de sokat fáradoztam utána,
Mégis ki vagyok a szívéből zárva.
Fényes csillag, hej, de régen vándorol!
– Nem láttad-e a babámat valahol?
– Láttam biz én Észak-Amerikába;
Rásütött a fényes csillag sugára.

A népköltészet nem ismeri a művészi lopás, a plágium fogalmát. Ezt a Heves megyében, Átányon gyűjtött darabot azért érdemes megismernünk, hogy a dalok vándorlásának és a variánsteremtésnek a jelenségét, folyamatát jobban megértsük.

A folklór törvényei szerint igaz, hogy az Anna néni édesapjáiék találták ki és hozták haza ezt a szomorú dalt, variánst, amely az otthontalanság, hazátlanság, szeretethiány, honvágy érzését ilyen szépen megfogalmazta. Az *Argentína* egyedi és ritka példája a kivándorlódaloknak. Vajon milyen értékekkel gazdagítják majd szülőföldjüket, szűkebb hazájukat hazatérésükkor a mai kivándorlók? A napjainkban kibontakozó, minden időknél nagyobb arányú magyar kivándorláš hullám vajon kigyöngyöz-e magából ehhez hasonló szenvedésmetaforákat?

Lőrincz Ilona, Lőrincz József

Feledésbe merülő mesterségek: a vas megmunkálása

Napjainkban közlekedési eszközeink közül a lovas kocsik és a szekerek ideje letűnően van. Helyüket elfoglalták a legmodernebb személygépkocsik, teherszállító kamionok, traktorok. Fiataljaink közül sokan nincsenek tisztában azzal, hogy elődeink nem élhettek volna lovak, szarvasmarhák által vontatott szekerek nélkül. E fogatok számára a „szerviz” a kovácsműhely volt. Abban az időben szinte minden faluban volt kovácsműhely, ahol patkolással, de a kocsik, szekerek teljes vasalásával is foglalkoztak. Mert a tengelyvasalástól a lőcsvasalásig mindent végezni kellett. A kovácsműhely volt az a hely, ahol a gazdaemberek sokszor összegyűltek, megosztották a falu ügyes-bajos dolgait, de a gyermekek is órák hosszat gyönyörködtek a fűjtatók által magasba dobált szénszikkrákban.

Szerencsére, még a 80. évében is dolgozó BÁN PÁL diplomás mesterrel a műhelyében sikerült mesterségéről, életútjáról elbeszélgetnem. Így kikerekedett előttem egy igen gazdag életút, mert Bán Pálnak a munkája volt a szenvedéyle.

14 éves korában édesapja az akkor gyermekszámba menő Palikát akarata ellenére kőművesinasnak adta be egy segesvári kőművesmesterhez. Hiába ellenkezett, tiltakozott, hogy ő a vas-

munkát szereti, apelláta nem volt. Ennek ellenére, édesapja megkérdezése nélkül, inasnak szegődött a Segesváron akkor leghíresebbnek számító Nagy János kovácsmesterhez. Nagyon boldog volt, hogy azt dolgozhat, amit a szíve igazán szeret. Mestere korán észrevette kiváló tehetségét. Az inasévek után segéd lett, miután a segesvári ipartestület vizsgáztató bizottsága előtt az összes inas közül ő vizsgázott egyedül jelesre. Ezért volt tanítómestere, Nagy János azonnal véglegesen alkalmazta műhelyében. Időközben édesapja Budapestre költözött és kihívta a fiát, aki akkora már szakmailag jól felkészült legény cseperedett. A fédergyárban alkalmazták, ahol tovább gyarapíthatta tudását. 1944-ben, amikor Budapestet bombázni kezdték, visszatért Erdélybe, Marosvásárhelyre, ahol szintén kocsiféderek gyártásával foglalkozott, de már a saját műhelyének berendezésére is gondolt. S amikor a háború szelle Marosvásárhelyt is elérte, hazaköltözött szülőfalujába, Alsóboldogfalvára. Megnősült, majd a családi ház mellé, az udvarra egy kovácsműhelyt is épített. A legtöbb szerszáma már be volt szerezve, már csak egy megfelelő üllő hiányzott, ami nagyon sokba, egy tehén árába került akkor, de megvásárolta. Műhelyét hamar felvirágoz-

tatta, mivel kifogástalan munkát végzett. Soha egyetlen ló lábát se „nyilazta” meg, ami azt jelenti, hogy a szeget nem ütötte a pata elevenjébe. Keze alatt igen sok inas megfordult, de a nem megfelelőket vagy ő tanácsolta el, vagy saját maguktól távoztak. Legfogékonyabb inasa, majd segédje Hadnagy Mihály volt, akivel közösen készítették a falu központjában felállított emlékmű körüli vaskerítést. De szívesen említette néhai ifj. Bokor Sándor, illetve Gagyí Dénes nevét is, aki annyira elsajátította a szakma egy részét, hogy ma már ő a „lócipész” a faluban.

Pali bácsi a kollektivizálásig működtette otthoni műhelyét, majd szerszámaival együtt be kellett vonulnia a kollektív gazdaság műhelyébe, ahol 30 éven át folyamatosan dolgozott, eleinte ráfos szekerek vasazásával, az igásállatok vasalásával, mert akkor még nagyon kevés volt a traktorok száma, gumikerekű szekerek meg egyáltalán nem is léteztek.

Díszes vaskerítéseket is készített. Saját bevallása szerint: nem iparművészet az, ahol a kerítésdíszeket hegesztőpálcával fixálják. Az általa készített kerítések mindenikénél szegecsekkel rögzítette a díszítőelemeket, a tartóoszlopokat meg annyira pontos vasgyűrűkkel, melyek soha nem kottyantak meg. Ez háromszor annyi munkát igényelt, de annyiszor szebb is a munka, igazi iparművészet.

A gépjárművek szaporodásával egyre fogyatkoznak az igáslovak, egyre kevesebbszer lehet az út porában „szerencsepatkót” találni. Ezért jó volna, ha az ifjak közül néhányan e szakma szerelmeseivé válnának. Mert minket, magyarokat lovas népként tart számon a világ, s ha nem is lesz majd szükség az erőgépek miatt az igavonó lovakra, a lovaglás soha nem tűnik el.

Néhai Bán Pál életútja, szakmaszeretete példaértékű. Ő falunk utolsó okleveles kovácsmestere, kiről nem feledkezhetünk meg.

Gálfalvi Gábor

Máréfalva
Fotó: Balázs Ödön

A pásztorkodásról Máréfalván

Szent György nap táján a fákon megszólalt a kakukk. A füstölt szalonnát csak ezután lehetett megkezdeni. Ha a szalonnát hamarabb megkezdték, akkor megnyüvesedett. A valódi ok az volt, hogy ha hamar enni kezdték, akkor nem maradt nyár végére a tarisznyába belőle.

Április 24. Szent György napja. Ekkor mentek az állatok a legelőre. Szent György napján már reggeliben a cimboraságok vezetői a majossal együtt összegyűltek egy jó nagy udvarban, vagy kertben, ahol összeszedték a sereget. A juhok gazdák reggel megtakarították a juhok körmeit, a bárányok fülét bevágták, meglikasztották, ki-ki a saját füljegyével látta el és adta számba juhait a majornak. A cimborajegyző egy füzetbe beírta, hány fejőjuhok, hány meddüt s hány bárányt adott ki a gazda, a major megjegyezte, leírta a füljegyet és Szent Mihálykor eszerint számolt el a gazdákkal.

Máréfalván, mivel a határ igen domboz, bokros, legeltetésre alkalmas, nagy múltja van a juhtenyésztésnek. Vala-

Juhnyáj Máréfalva határában
Fotó: Kovács László Attila

mikor hét cimboraság volt a faluban, és mindenikben körülbelül 300 darab juh volt. Miközben a juhok összegyűltek, a lovas gazdák szekérre rakták a lészákat, a szétszedett esztenát, a rézüstöt, faedényeket, a kutyákat a szekerek után kötték és úgy mentek a legelőig. Ahogy odaértek, felállították az esztenát, felverték a kosarat (karámot), kalibát, vittek egy kevés tűzifát, s mire a pakulárok kiértek a sereggel, a szállás készen állt állatnak s embernek egyaránt.

A majornak és a pásztorember számára nélkülözhetetlen volt a jó éles nyúzóbicska. A bicskára sokszor szükség volt, mert ha a farkas megmocskolta (megharrapta, de nem vitte el) a jószágot, a pásztor kiengedte a vérét, kivette a belét, hogy a gazda a húst tudja elhasználni. A pakulárok májusban fűzfaágból furulyát készítettek. Nyári estéken fejés után a pásztortűz mellett furulyáztak, behallatszott a szép furulyaszó. A bicskát a kirakodóvásárokon árulták. A szép bicskáért sokszor egy bárány árát is odaadta a juhász, mert egy szép bicskát elővenni a lábízsebből tekintélyt adott a gazdájának.

A juhok őrzésénél legalább négy személyre volt szükség: 1. A major (gazda), akit a cimboraság megfogadott, ő felelt az állatokért, a gazdák kifizetéséért és ő készítette a sajtot. 2. A fejőpakulár, aki a tejelő juhokat legeltette és ő fejté a tejet – ő kapta a legnagyobb bért. 3. A meddűpakulár legeltette a meddő juhokat és borbéceket. 4. Egy fiatal gyermek volt az ügynevezett monyator, aki a bárányokkal járt és fejéskor a kosárhoz terelte a fejős juhokat. Minden fejőjuh után a gazda 1 kg kenyert kellett adjon a majornak, amit túrókenyérnek mondtak, és a monyator részére csekély összeg bocskorpénzt fizettek.

A juhok után valamikor négyféle hasznót húzott a gazda. Mivel hármashatárforgó volt, jól kihasználható volt a ganéhaszon. Minden két darab fejőjuh után volt egy éj ganézás. Minden éj után a kosarat el kellett fordítani, hogy megganézódjanak a nyomáshatárban lévő szántóföldek. Amikor nekünk ganéztak, reggel édesapámmal mentünk kosárfordítani. Édesanyám korán főzött füstölt hússal egy fazék levest, kantáros fazékba öntötte és úgy vittük az esztenára. Miután elfordítottuk a kosarat, a jó öreg major, M. Gyuri bácsi béoltotta a tejet, megcsinálta a sajtot, lefőzte az ordát, leakasztotta a korondi csiprokat a szegről, megtöltötte friss kukercával s mi jó étvágygal megettük. A kantáros fazakat is megtöltötte kukercával, cserébe a levesért, és azt hazavittük.

A juhok után a sajt és orda volt a másik haszon, amit a major nyáron adott aszerint, hogy hány kilóért volt megfogadva. A hús, amit a bárányokból kaptunk, jó volt a családnak. Húsvétra, cséplésre, kaláka alkalmával nyáron gyakran került a lábosba a juh- vagy bárányhús. A juhok gyapját és bőrét is jól felhasználtuk. Az érelt juhbőrből készültek a meleg férfi- és női bundák. Az újszülött báránybőrből az értékes sapkák. A szép bundasapka a falusi ember fején felért egy ékszerrel. A lányok szeme is megakadt a szép sapkán. A sapka viselése elárulta a férfiak emberi hovátartozását. A rosszin-

dulatú ember a sapkát behúzta a szemére, az ilyen embertől jó volt tartózkodni. A gögös, magát mutogató ember félrevágta a sapkáját. Az átlag jó szándékú ember a sapkát egyenesen, kissé homlokára húzva viselte s a szembejövőknek tisztelettel megemelte.

A gyapjat nyáron a patakban jól megmostuk. Keményfalván megfésültettük, megfontuk, megszóttuk és Lövétén megványoltattuk. Így készült a posztó. A faluban volt két szabó, Gábor Lázár és Gábor Ágoston, akik megvarrták a posztóujjasokat, harisnyákat, lájbit és olyan pampót a gyermekek lábára, hogy még vasárnap is benne jártunk. A tarisnyát és gyapjú átalvetőt kézzel varrtuk meg. A fehér fonalat megfestettük, s ebből szőttük a hímes ágyterítőt és a városba járó átalvetőt („székely retikült”). Télen a lányok szvettert, zoknit és karmantyút köttek gyapjúfonalból. A karmantyú kézfejre gombolható csuklóvédő és melegítő volt a férfiak számára. A durvára font szálas gyapjúból (durgából) szőttük a csergét, amit Lövétén különös módszerrel tíz-tizenöt centiméteres vastagra ványoltak. Ez volt a legmelegebb takaró az ágyban s télen a székérülésre is ezt tették melegítőnek. Ha egy gazdaságban volt legalább tíz juh, az eltartotta a családot túróval, nyáron hússal és téli ruházattal. A túró téli fadézsába tettük, ahol egy kicsit megcsípődött és így nagyon jó volt túros cibrének.

Szent György napján a szarvasmarhákat is kihajtották a legelőre. Ilyenkor sok dolga volt a patkolókovácsnak, P. Dénes bácsinak, aki bésütte az állatokat. A kovács minden szarvasmarha jobb combjára forró vassal reasütte az MF

(Máréfalva) betűjelet s így az állat felismerhető volt, ha elkószált a csordától, vagy ha a vásárra hajtották. Az ökor- és tinócsorda úgy kiment Szent Györgykor a Cekend-tetőre, hogy csak Szent Mihálykor jöttek haza. Ezeket kiháló csordáknak nevezték. A pásztoroknak volt jó tágas kalibájuk, a feleség néha főtt ételt vitt nekik, és tavasztól őszig két-három kutya és az állatok társaságában éltek.

Hazajáró csorda volt a tehén-, disznó- és kecskecsorda. Ezeket az állatokat a pásztor minden nap reggel kihajtotta és estefelé haza, mivel a tehén, kecske tejelő állatok, és este-reggel fejni kellett. Pirkadtkor a tehénpásztor ökörszarv kürttel végigkürtölte a falun, vállán nyolcágú ostorral a falu végén megfordult, minden kapun kihajtották az állatokat, így a falu felső végéig összegyűlt a csorda. A kecs-

Készül a sajt. Fotó: Balázs Ödön

két a szegény ember tehenének tartották. Kecskét tartottak az öregemberek, magányos özvegyasszonyok. Az én nagyanyámnak is volt egy nagybecsű kecskéje, amelyhez mániásan ragaszkodott. Akárhogy ügyeltünk, lerágta a virágokat, a gyümölcsfák ágait, fejskor elrúgta a fazakat, de amíg nagyanyám élt, Jucinak (így becéztük) is élni kellett.

A kecskecsordának nagy szerepe volt a faluban. A gyermekeknek, de még a leányoknak is estefelé a kecskecsorda előtt haza kellett menni, mert hanem kikapunk, s a következő vasárnap nem volt ki-menőnk.

Mihálykó Ilona

A juhnyáj őrzői. Fotó: Csiki Csaba

Hagyatékörzés

2012. június elseje és harmadika között második alkalommal került megrendezésre a Néprajzi és történeti kiállítás, valamint régiségvásár Csík-szépvízen. Az érdeklődő látogatók megismerkedhettek páratlan népművészetünkhöz fűződő hagyományos használati, berendezési és díszítési tárgyainkkal. A kiállítás keretében a székelység egykori lakáskultúrájának bemutatása, mint például a székely tisztaszoba, a gyapjú, a len és a kender megmunkálásához kötődő eszközök, a székely festett bútorok és kerámiák, a kádár-, az asztalos-, a kovácmesterség kellékei mellett helyet kaptak földművelési munkaeszközök, paraszti és polgári bútorok is. Régi könyvek sokasága vonzotta a látogatókat, valamint történelmi gyűjtemény, amelyet a fronton harcoló katonáink személyes tárgyai alkottak. Fotótárlat alkotott jelképes hidat a múlt és jelen között.

A látogatók elé tárt magángyűjteményem az előző évhez képest foglalkozásokhoz kötődő eszközökkel bővült: például a pékmesterség kellékeivel, valamint feledésbe merült kismesterségek eszközeivel. Itt kiemelném a cipészetet, hiszen Szépvíz fénykorában több, mint 30 cipész dolgozott a faluban. Ezért is gyűjtöttem össze községünkben azokat a tárgyakat, amelyeket a cipészek használtak a mindennapi munkájuk során. Közszemlére kerültek egykori magyar papírpénzek és pénzérmék. Értékes része a tárlatomnak egy nagyon gazdag, fotográfiákból és Erdély városait ábrázoló régi képeslapokból álló, magyar múltunkat idéző gyűjtemény.

A kiállítás színtöltje egy egyszerű katonaláda volt, amely valamikor Hegedűs Jeremiás bodosi lakos tulajdonát képezte. Ezt Tatrangról sikerült begyűjtenem: egy román nemzetiségű régiségkereskedő udvarán ázott az esőben. A személyes tárgyakat tartalmazó láda elárulta, hogy egykori tulajdonosa részt vett a második világháborúban. A levelek közül előkerültek családi fotók is gyermekeiről, unokáiról... A láda a bodosi személy életének legfontosabb momentumait őrizte. Rossz kezekbe került egykori

tulajdonosának feledésbe merülését jelenthette volna. Sajnos a régiségkereskedők veszélyt jelentenek a családi hagyatékokra, hiszen felvásárolva az elődöktől reánk hagyott tárgyakat, azok örökre elveszhetnek a közösség számára.

A kétezernél több kiállított tárgy gondoskodott arról, hogy egy kis szellemi és vizuális táplálék segítse néphagyományaink megismerését, akár újjáélesztését. Örömkeltő érzés, hogy a kisgyerektől a 90 évesig egyre több látogató érkezik évről évre. Az előző évben csak hétfégen zajló kiállítást egy pénteki nappal bővítettem, így lehetőségük nyílt a környező iskolák tanerőinek több osztálynyi tanulóit elhozni, hogy a kisiskolások is megtekinthessék a tárlatot. Egy kis ízelítőt, betekintést kaphattak elődeink mindennapjaiba. Jó volt látni, ahogyan a gyerekek őszintén érdeklődnek és nagyon fogékonyak eleink dolgai és hagyományai iránt. Egy-egy kézműves termék kézbevitelével, használatának megismertetésével sikerült felkelteni az érdeklődésüket, amely remélhetőleg egy életre szól.

Székelyföldön alig van a csíkszép-vízihez hasonló időszakos néprajzi kiállítás és vásár. Jó lenne, ha a közeljövőben egyre több ilyen közösségépítő rendezvény létesülne a székelyek és magyarok által lakott területeken, ha egyre több vállalkozó szellemű személy vagy település tenne múltunkat idéző tárgyi örökségünk megmentése érdekében. Közös érdekünk, hogy megismerjük és megőrizzük őseink hagyatékát és tegyünk azért, hogy továbbéljenek generációról generációra szállva. Ez volt a célja a kiállításnak. Ne feledjük: ha van múltunk, jövőnk is lesz! Mindnyájunk feladata gazdag népi kultúránk, szellemi és tárgyi örökségünk továbbadása az utónemzedéknek.

Az idén, 2013-ban május utolsó hétféjén lesz megrendezve újra a néprajzi kiállítás, amelynek a csíkszépvízi kultúrotthon ad helyet. A kiállítás kapuja mindenki számára nyitva áll (a belépés ingyenes), kis időtartásra várva a betérőket.

Biró László

Lövétei farsangolók.
A felvételeket készítették: András Tamás
és Mihály Kinga.
Lásd cikkünket a 2. oldalon.